

**ICIP WORKING PAPERS:
2009/6**

Incorporant els actors i el conflicte violent a la literatura sobre la migració forçosa: un model de la decisió de retornar

Inmaculada Serrano

**INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL**

PER LA PAU

Incorporant els actors i el conflicte violent a la literatura sobre la migració forçosa: un model de la decisió de retornar

Inmaculada Serrano

Investigadora, Instituto Juan March y Universidad Autónoma de Madrid

iserrano@ceacs.march.es

Aquest article es basa en la tesi doctoral de l'autora: *El retorn després de la violència. Emocions i racionalitat després del conflicte armat*, que serà defensada la primavera de 2010 al Departament de Ciències Polítiques i Relacions Internacionals de la Universitat Autònoma de Madrid.

**Institut Català Internacional per la Pau
Barcelona, desembre 2009**

© 2010 Institut Català Internacional per la Pau

Gran Via, 658, baix. 08010 Barcelona

T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80

recerca.icip@gencat.cat | www.icip.cat

Editors

Javier Alcalde i Rafael Grasa

Consell Editorial

Pablo Aguiar, Alfons Barceló, Catherine Charett, Gema Collantes,
Caterina Garcia, Abel Escribà, Vicenç Fisas, Tica Font, Antoni Pigrau,
Xavier Pons, Alejandro Pozo, Mònica Sabata, Jaume Saura, Antoni
Segura i Josep Maria Terricabras

Fotocomposició

Àtona, S.L.

Diseny Gràfic

Cla-se

Traducció

Josep Ventura

ISSN

2013.5793 (edició en línia)

2013.5785 (edició en paper)

DL

Tots els drets reservats

ABSTRACT (CAT):

El desplaçament de poblacions a causa de conflictes violents s'ha convertit en una de les principals preocupacions humanitàries de les últimes dècades. També s'ha convertit en un assumpte polític de gran rellevància, que és percebut com un llast (en termes econòmics i de seguretat), però també com a peça important en la transició cap a un intervencionisme més gran en el sistema internacional, tant des d'una base humanitària com de seguretat. La importància d'aquests aspectes ha desviat l'atenció de l'anàlisi de les interaccions entre els processos de desplaçament i els conflictes violents que els provoquen. La literatura sobre els conflictes violents ha obviat aquestes interaccions, degut principalment a que els processos de desplaçament són considerats com meres reaccions definides per condicions estructurals. Aquest article parteix de la premissa que l'individu reté la seva capacitat decisiva en aquests processos i que es tracta d'una capacitat que té conseqüències. Per tant, és necessari introduir en l'anàlisi una perspectiva a nivell micro. Partint d'aquesta premissa, el text presenta un model de la decisió de retorn a nivell individual i també a nivell agregat. A més, permet identificar interconnexions fonamentals d'aquestes dinàmiques amb els conflictes violents. Finalment, l'article ofereix algunes conclusions rellevants per al cas de Bòsnia-Herzegovina i sobre les implicacions de la politització del retorn.

Paraules clau: Desplaçaments; conflictes violents; retorn; Bòsnia-Herzegovina.

ABSTRACT (ENG)

Populations displaced as a result of mass violent conflict have become one of the most pressing humanitarian concerns of the last decades. They have also become one salient political issue as a perceived burden (in economic and security terms) and as an important piece in the shift towards a more

interventionist paradigm in the international system, based on both humanitarian and security grounds. The saliency of these aspects has detracted attention from the analysis of the interactions between relocation processes and violent conflict. Violent conflict studies have also largely ignored those interactions as a result of the consideration of these processes as mere reaction movements determined by structural conditions. This article takes the view that individual's agency is retained during such processes, and that it is consequential, calling for the need to introduce a micro perspective. Based on this, a model for the individual's decision of return is presented. The model has the potential to account for the dynamics of return at both the individual and the aggregate level. And it further helps to grasp fundamental interconnections with violent conflict. Some relevant conclusions are derived for the case of Bosnia-Herzegovina and about the implications of the politicization of return.

Key words: displacement; violent conflict; return; Bosnia-Herzegovina.

ABSTRACT (CAS):

El desplazamiento de poblaciones a causa de conflictos violentos se ha convertido en una de las mayores preocupaciones humanitarias de las últimas décadas. También se ha convertido en un asunto político de gran relevancia, que es percibido como un lastre (en términos económicos y de seguridad), pero también como pieza importante en la transición hacia un mayor intervencionismo en el sistema internacional, tanto desde una base humanitaria como de seguridad. La importancia de estos aspectos ha desviado la atención del análisis de las interacciones entre los procesos de desplazamiento y los conflictos violentos que los provocan. La literatura sobre los conflictos violentos ha obviado esas interacciones, debido principalmente a que los procesos de desplazamiento son considerados como meras reacciones definidas por condiciones estructurales. Este artículo parte de la premisa de que el individuo retiene su capacidad decisoria en esos procesos y de que

dicha capacidad tiene consecuencias, por lo que se hace necesaria la introducción en el análisis de una perspectiva a nivel micro. Partiendo de esta premisa, el texto presenta un modelo de la decisión de retorno. El modelo tiene la capacidad de explicar las dinámicas de retorno a nivel individual y también a nivel agregado. Además, permite identificar interconexiones fundamentales de estas dinámicas con los conflictos violentos. Finalmente, el artículo ofrece algunas conclusiones relevantes para el caso de Bosnia-Herzegovina y sobre las implicaciones de la politización del retorno.

Palabras clave: Desplazamientos; conflictos violentos; retorno; Bosnia-Herzegovina.

SUMARI:

1. INTRODUCCIÓ
2. LA MIGRACIÓ FORÇOSA: UNA EMERGÈNCIA A LA PRIMERA PLANA
3. MIGRACIÓ FORÇOSA: LA CONTRAPORTADA (O TOT ALLÒ QUE EL MÓN NO SOL VEURE)
  - 3.1. LA BAULA PERDUDA: LA MIGRACIÓ FORÇOSA COM A COMPONENT FONAMENTAL DEL CONFLICTE VIOLENT
  - 3.2. REASSENTAMENT DURANT LA VIOLÈNCIA I DESPRÉS D'AQUESTA: MÉS QUE UN APÈNDIX AL CONFLICTE
  - 3.3. REASSENTAMENT DURANT LA VIOLÈNCIA I POSTERIORMENT: ES MANTÉ L'AGÈNCIA
4. UN ENFOCAMENT MICRO DELS PROBLEMES DE REASSENTAMENT. LA DECISIÓ DE RETORNAR
  - 4.1. LES MOTIVACIONS CONEGUDES PER A RETORNAR: CÀLCUL ECONÒMIC, AFERRAMENT A LES ARRELS I RESTAURACIÓ
  - 4.2. LES CAUSES DEL NO-RETORN QUE S'HAN TINGUT MOLT EN COMPTE: LA VIOLÈNCIA
  - 4.3. MOTIVACIONS PER NO RETORNAR SOVINT IGNORADES: CÀLCUL ECONÒMIC, AFERRAMENT A LES ARRELS I RESTAURACIÓ
  - 4.4. ANALITZAR EL PUZZLE DEL RETORN: PROPOSTA D'UN MODEL
5. LA UTILITAT D'UN ENFOCAMENT MICRO: ALGUNES REFLEXIONS INICIALS
  - 5.1. EL CAS DE BÒSNIA
  - 5.2. ALGUNS PUNTS DE REFERÈNCIA CAP A UNA COMPRESIÓ SISTEMÀTICA I REFINADA DEL PROCÉS DE RETORN A BÒSNIA
  - 5.3. LA INTRODUCCIÓ DELS MICROFONAMENTS EN L'ELABORACIÓ DE POLÍTIQUES

6. CONCLUSIONS

BIBLIOGRAFIA

1. INTRODUCCIÓ

El desplaçament de poblacions de resultes de conflictes violents de masses ha esdevingut un dels problemes humanitaris més urgents de les últimes dècades. També s'ha convertit en una qüestió política apressant per la càrrega que representa per al sistema internacional en termes econòmics i de seguretat. Per tant, ha entrat en escena com a motor i vehicle del canvi cap a un paradigma més intervencionista en el sistema internacional. L'enorme importància d'aquestes implicacions ha posat la migració forçosa al punt de mira de l'acció política, el disseny de polítiques i les iniciatives humanitàries, però també ha conduït a una falta d'atenció al tret definitori clau d'aquests moviments de masses: el seu arrelament en el conflicte violent originari que els ha produït. Aquest article defensa que és necessari entendre els desplaçaments com una part fonamental del conflicte violent, com a producte de les dinàmiques de conflicte violent però també com a element nuclear d'aquestes que hi exerceix una gran influència.

El segon argument presentat en aquest article estableix que durant aquests processos es conserva l'agència individual, tot i les grans restriccions sobre les opcions disponibles; a més, l'agència té conseqüències. Aquest fet contrasta amb la tendència més generalitzada, que considera que les migracions forçoses són mers moviments de reacció estructural. Per tant, fa necessària la introducció d'una perspectiva *micro*, que contrasta amb l'anàlisi a nivell agregat que fins fa poc predominava en aquesta àrea. Com que ajuda a entendre els mecanismes específics subjacents a les decisions dels individus, la introducció d'una perspectiva *micro* també és molt útil en l'apartat de disseny de polítiques i, potencialment, pot incrementar-ne l'eficiència i coherència.

Aquest article s'estructura en quatre apartats principals. El segon apartat presenta els aspectes bàsics dels desplaçaments forçosos de població i la seva importància com a qüestió humanitària i política en l'àmbit internacional. El tercer apartat presenta les tres llacunes trobades en la literatura de rellevància: la manca d'atenció al desplaçament com a component fona-

mental del conflicte violent; la consideració específica del desplaçament com a moviment merament reactiu; i la poca importància que s'atorga a l'agència individual. El quart apartat presenta un model de nivell *micro* de la decisió de retornar que intenta contribuir a omplir les llacunes citades anteriorment. L'apartat cinquè deriva algunes implicacions del model per al cas de Bòsnia i arriba a algunes conclusions generals sobre les implicacions de la politització del retorn. Finalment, el sisè apartat presenta les conclusions.

2. LA MIGRACIÓ FORÇOSA: UNA EMERGÈNCIA A LA PRIMERA PLANA

L'existència de poblacions desplaçades de resultes d'un conflicte de masses violent no constitueix en absolut un nou fenomen. En realitat, el desarrelament resultant del conflicte violent és tan antic com el conflicte violent mateix. De fet, el terme *refugiats* i l'escala massiva del fenomen conformen una part important de la història europea des del principi de l'edat moderna (Marrus 1985:3-7; Zolberg, Suhrke i Aguayo 1989:5-16; Skran 1995:13).

Entre les dues guerres mundials va tenir lloc un salt qualitatiu, a causa del desenvolupament de tecnologies militars destructives que consagraren el concepte de la guerra total. Els no combatents sofririen directament la violència i la persecució en un grau i d'una manera desconeguts fins llavors: les xifres de desplaçats passaren de centenars de milers a milions (Marrus 1985:10; Skran 1995:53-54). Només a Europa, la Segona Guerra Mundial ocasionà més de 30 milions de refugiats (Weiner 1996a: 6).¹ Als anys noranta, la caiguda del bloc comunista, les guerres a Iugoslàvia i l'anomenada «crisi dels Grans Llacs» van marcar el rècord de 20 milions de refugiats internacionals amb el rècord afegit de 28 milions de desplaçats interns (DI), que sumaven un total mundial estimat de 48 milions de desplaçats (vegeu Figura 1).

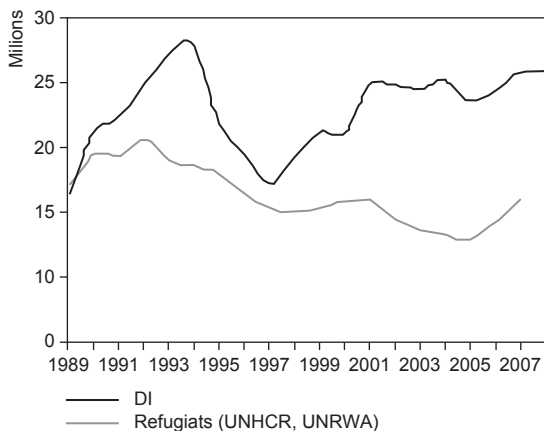
Durant les últimes dècades, la rellevància de la «crisi dels refugiats» com a problema humanitari de màxima importància és, en gran manera, producte de la major visibilitat dels esdeveniments mundials i de l'expansió creixent de l'humanitarisme i la consciència i els estàndards sobre els drets humans (Gordenker 1987; Weiner 1996a: p. 5). De fet, els principals organismes contemporanis de dret internacional públic relatius als drets hu-

---

1. Les xifres de la primera meitat del segle xx s'han de posar en perspectiva, perquè en aquell temps la població mundial era menys nombrosa (Skran 1995: 54). A més, el desplaçament contemporani produeix proporcions majors de desplaçats interns que de refugiats internacionals, que són els que les xifres de principis de segle xx estimaven aproximadament (Cohen 2009).

mans, a les normes humanitàries en cas de guerra i als refugiats es van establir entre 1948 i 1951, en el context d'un esforç comú per prevenir la recurrència de les atrocitats de la guerra mundial que acabava de tenir lloc. A més, en les dues últimes dècades els tres organismes han esdevingut més propers entre si i més coordinats (Fitzpatrick 2000: 3).

Figura 1. Evolució del nombre de refugiats (sota mandat de l'ACNUR/ UNRWA²) i dels desplaçats interns (DI)

Font: IDMC (2009)

Nota: les últimes estimacions de l'ACNUR situen el nombre de refugiats i de sol·licitants d'asil al món en 16 milions³ (vegeu UNHCR 2009) i el nombre de desplaçats interns en, com a mínim, 26 milions (vegeu IDMC 2009). En conjunt, sumen un total de més de 42 milions de persones desplaçades forçosament.

Paral·lelament, les poblacions desplaçades de resultes de conflictes violents de masses també han esdevingut un tema polític de rellevància, ja que es consideren una càrrega, en termes econòmics i de seguretat, sobre les espatlles del sistema internacional i, més concretament, un problema a les

2. Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats/Agència de les Nacions Unides per als Refugiats de Palestina al Pròxim Orient.

3. S'inclouen només els casos que eren responsabilitat de l'ACNUR i la UNRWA (UN Relief and Works Agency for Palestinian Refugees in the Near East, o Agència de les Nacions Unides per als Refugiats de Palestina al Pròxim Orient) a les darreries de 2008.

portes de la majoria de països del món (Marrus 1985: 3; Widgren 1990: 749; Weiner 1992: 91-93; 1996a:8; Skran 1995:13; Dowty i Loescher 1996: 44-7).

El règim de refugiats inaugurat per la Convenció de les Nacions Unides de 1951 era extremament limitat, però les dècades posteriors van portar un context favorable per a la seva expansió progressiva: l'eixamplament del règim oferia beneficis en el marc de les estratègies geopolítiques de la Guerra Freda (Chimni 1998: 350; Tanner i Stedman 2003: 5) i tenia un cost escàs en un temps en què les polítiques d'immigració de treballadors convidats fomentaven la migració i el lliure moviment a través de les fronteres (Widgren 1990: 749-50). La recessió econòmica iniciada amb la crisi del petroli de 1973, que donà lloc al règim migratori de *non-entrée* (no entrada), i el final de la Guerra Freda, alteraren radicalment els costos i beneficis del règim de refugiats evolucionat.

El disseny de les polítiques nacionals orientades a tractar aquests fluxos d'entrada ha esdevingut des de llavors un tema de gran rellevància en molts països desenvolupats o en vies de desenvolupament. Realment, els primers suporten una proporció molt petita de la «càrrega dels refugiats»: sumen prop d'una cinquena part del nombre total de refugiats del món (UNHCR 2009: 2); la rellevància de les polítiques migratòries a les agendes nacionals, emperò, situa en una posició molt important els règims d'asil i les polítiques més generals envers els refugiats, ja que es perceben com una porta «privilegiada» d'entrada als països d'Occidentals (Zolberg, Suhrke i Aguayo 1989: 3; Rudolph 2003: 614).

El resultat ha estat un canvi generalitzat des del biaix proexili del règim de 1951 fins al nou paradigma de la «contenció», construït entorn de la idea de prevenció i contenció dels fluxos de refugiats en els seus països i regions d'origen (Thorburn 1996: 120; Chimni 1998: 355-7).⁴ Aquest canvi contribueix a la tensió existent entre els ideals liberal i socialdemòcrata, d'una

---

4. En realitat, el nombre de refugiats ha mantingut una reducció sostinguda des del màxim de la dècada dels noranta, contrastant notablement amb el nombre de DI, que s'ha incrementat dramàticament des del final d'aquella dècada (vegeu la Figura 1). Els DI només s'han comptat oficialment des de 1982, poc abans que sobrepassessin el nombre de refugiats internacionals per primera vegada (Polzer i Hammond 2008: 420; Cohen 2009).

banda, i les polítiques migratòries restrictives, de l'altra: una dimensió de fricció encara més profunda respecte els estàndards de drets humans i que, per tant, alimenta el debat polític i acadèmic.

La rellevància política dels fluxos de refugiats és encara més profunda, començant pel fet que el fenomen en si mateix constitueix una realitat pertorbadora que costa adaptar a un ordre internacional format per entitats estatals, ja que els refugiats són individus que no poden gaudir de la protecció dels seus estats (Skran 1995: 3). A més, el nou paradigma de la contenció, centrat en la prevenció i la contenció dins el país —o la regió— d'origen, genera alguns reptes obvis quan s'enfronta al principi de sobirania de l'Estat (Cohen 2009).

De fet, a les darreries del segle xx, la política internacional experimentà un canvi progressiu envers un paradigma més intervencionista que va expandir els motius per a la intervenció i la cooperació internacionals. Majoritàriament, va tenir lloc per la crida a raons humanitàries, així com de seguretat. Els refugiats i els DI estan molt relacionats amb els dos arguments (Skran 1995: 2, 6; Dowty i Loescher 1996: 43; Thorburn 1996: 120-1; Martin 2000: 8-9), i la cooperació i les polítiques intervencionistes derivades del nou paradigma de la contenció han estat facilitades per aquest canvi progressiu, però també hi han contribuït d'una manera clau (Helton 2000).

El canvi s'ha culminat, ara com ara, amb el concepte de referència de la «responsabilitat de protegir», que arriba per qüestionar, des de dins, el principi de sobirania de l'Estat.⁵ L'impuls fundacional d'aquest principi es troba en la crida a protegir els desplaçats interns (Cohen 2009). Aquests desenvolupaments situen les poblacions de desplaçats interns al centre de les tensions i problemes que defineixen l'ordre internacional contemporani: la interdependències global, la dicotomia entre l'intervencionisme global i el proteccionisme transfronterer, i la crida generalitzada a l'humanitarisme i la protecció dels drets humans (Skran 1995: 292-293).

---

5. Vegeu l'informe de la International Commission on Intervention and State Sovereignty (Comissió sobre la Intervenció i la Sobirania Estatal), *The Responsibility to Protect* (2001), i el document *United Nations 2005 World Summit Outcome* (§ 139).

3. MIGRACIÓ FORÇOSA: LA CONTRAPORTADA (O TOT ALLÒ QUE EL MÓN NO SOL VEURE)

3.1. LA BAULA PERDUDA: LA MIGRACIÓ FORÇOSA COM A COMPONENT FONAMENTAL DEL CONFLICTE VIOLENT

Les dues fonts de rellevància empírica exposades a l'apartat anterior han posat la migració forçosa en el punt de mira de l'acció política, el disseny de polítiques i la pràctica humanitària. En conseqüència, han donat lloc a un gruix creixent de recerca acadèmica. Tanmateix, la ingent importància d'aquest tipus d'implicacions *prima facie* ha ocultat la característica clau que defineix la migració forçosa: la seva integració en el conflicte violent que originalment la produeix. La manca d'atenció a la relació entre el conflicte violent i el desplaçament es posa de manifest per tan rarament com es creua el mur invisible que separa la literatura emergent sobre la migració forçosa de la literatura sobre el conflicte.

La literatura emergent sobre migració forçosa dels anys vuitanta ha estat conformada en gran manera per les dimensions humanitàries i de polítiques que predominen en la percepció del fenomen. El resultat és una atenció gairebé exclusiva a la fase immediatament posterior al moviment inicial de desplaçament.⁶ Per tant, els esforços es dediquen majoritàriament a l'avaluació i el disseny d'intervencions humanitàries (per exemple, Posen 1996; Dowty i Loescher 1996; Cohen i Deng 1998; Cohen 2009; Lischer 2005), a l'anàlisi dels factors que intervenen en la fugida, el seu abast i la seva destinació final

---

6. A partir d'aquest punt, s'emprarà el terme «procés de reassentament» per designar tot el fenomen que comprèn el moviment inicial de desplaçament i tots els moviments posteriors. El «desplaçament» designarà el moviment desarrelador inicial i el fet en si del desplaçament de l'individu. «Retorn» es referirà al moviment de tornada al lloc d'origen. El «reassentament (no precedit per «procés de»)» designarà tot aquell moviment posterior al desplaçament i que no constitueixi un retorn, o el fet que l'individu no hagi retornat (ni tingui perspectives de retorn a mitjà termini). El terme «procés de reassentament» els engloba tots.

(*e.g.* Zolberg, Suhrke i Aguayo 1989; Schmeidl 1995, 1997; Weiner 1996a; Davenport, Moore i Poe 2003; Moore i Shellman 2004, 2006, 2007; Howard 2004), i a l'anàlisi de les implicacions dels diferents règims migratoris i d'asil, tant per a les poblacions afectades com per als països i les comunitats receptors (*e.g.* Weiner 1992, 1996b; Rudolph 2003; Lischer 2005; Salehyan i Gleditsch 2006; Salehyan 2008; Czaika 2009).

L'anàlisi de les causes i els condicionants de la fugida ha acostat en certa manera la literatura sobre la migració forçada a la literatura sobre els conflictes violents, en primer lloc pel concepte de les «causes profundes» (Zolberg, Suhrke i Aguayo 1989: 258-68) i, més recentment, mitjançant les anàlisis de la manera com els tipus de violència particulars afecten la posada en marxa i la intensitat de fluxos de desplaçats (*e.g.* Schmeidl 1995, 1997; Schmeidl i Jenkins 1998; Moore i Gurr 1998; Davenport, Moore i Poe 2003; Moore i Shellman 2004; Edwards 2007). No obstant això, la relació s'ha limitat en gran manera a manllevar alguns conceptes claus, sense que hagi tingut lloc cap convergència o interacció analítica. L'únic exemple de convergència real ha estat l'estudi dels riscos d'extensió del conflicte i de desestabilització regional que plantegen els desplaçaments de masses (*e.g.* Weiner 1996a; Lischer 2005; Salehyan i Gleditsch 2006; Salehyan 2008), que no acaba d'arribar al cor de la relació entre el desplaçament i el conflicte original en què s'insereix.

D'altra banda, la literatura sobre els conflictes i la resolució de conflictes, que tracta de les causes, les dinàmiques i les conseqüències del conflicte violent, ha ignorat notablement la qüestió de les poblacions desplaçades. Els moviments de desplaçament s'acostumen a donar per descomptats a nivell agregat, sense anar més enllà ni reflexionar sobre el procés de reassentament en si, els seus condicionants o les seves conseqüències (Lubkemann 2008a: 5; Lindley 2009: 5). No s'han emprats esforços empírics ni analítics, per exemple, per establir la importància empírica dels diversos escenaris inicials en què el desplaçament pot arribar a ser un fruit secundari de la violència, un component estratègic o un objectiu en si mateix. Tampoc no s'han intentat analitzar els mecanismes ni els factors intervinents que relacionen els objectius, les estratègies i els resultats en cada un d'aquests escenaris.

La manca d'atenció a la manera com la violència produeix i condiciona els moviments de desplaçament i de retorn fa difícil assolir un reconeixement real d'aquests com a part clau de les conseqüències i els resultats del conflicte violent. Ja sigui com a producte secundari, com a estratègia deliberada o com a objectiu a assolir, els patrons de reassentament i retorn constitueixen una font radical de canvi sociodemogràfic, que explica una part crucial dels resultats de la violència. Això és especialment (tot i que no exclusivament) cert en aquells conflictes en què les clivelles s'articulen —o es poden articular— en termes demogràfics, com els conflictes ètnics.

3.2. REASSENTAMENT DURANT LA VIOLÈNCIA I DESPRÉS D'AQUESTA: MÉS QUE UN APÈNDIX AL CONFLICTE

Una de les raons que expliquen que s'hagi ignorat el desplaçament de poblacions en les anàlisis del conflicte violent es troba en el punt de vista predominant, que considera els processos de reassentament són mers processos de reacció determinats per factors macroestructurals dels àmbits polític, econòmic i social (Lindley 2009: 6). Tanmateix, aquesta idea generalitzada sobre els processos de reassentament passa per alt una part important de la història. Els processos de reassentament també *influeixen* en les dinàmiques del conflicte violent mateix. Els professionals que treballen sobre el terreny són dolorosament conscients de les interaccions que s'estableixen en la pràctica entre els moviments de desplaçament i de retorn, la manera de tractar-los i les dinàmiques de la violència (vegeu, per exemple, Crisp 2000; Wessells 2008; Mooney 2008). La intervenció en les realitats del reassentament, i fins i tot la documentació d'aquests processos, presenten reptes ètics i pràctics enormes, tant per les interconnexions amb el conflicte i la violència en curs com per la rellevància pràctica i política d'aquestes poblacions en moviment tant pel conflicte com pel desenvolupament de la violència.

Per començar, el desplaçament de poblacions altera la capacitat de les parts en conflicte d'extreure'n recursos o avantatges estratègics (Tanner i Stedman 2003). Aquesta capacitat depèn del nivell d'accés i de control que

cada part té sobre aquestes poblacions, així com de les vulnerabilitats que comporta el procés de desplaçament, o bé per la immobilitat o bé per la inexistència de l'opció de sortida que representa el desplaçament (vegeu, entre d'altres, Justino 2008; Lindley 2009). Per exemple, s'afirma que les forces estatals han expulsat per la força la població de l'est de Myanmar per debilitar les xarxes de suport dels grups armats insurgents de la zona (Shukla 2008: 7). Un exemple més evident es troba en els camps de refugiats instrumentalitzats per faccions enfrontades amb l'objectiu de trobar refugi i recursos, un fenomen especialment notable en la «crisi dels refugiats» dels Grans Llacs (Zolberg, Suhrke i Aguayo 1989: 275-8; Tanner i Stedman 2003: 1-3).

El desplaçament també altera la distribució de recursos en l'escenari del conflicte, ja que sovint les persones desplaçades deixen enrere propietats i mitjans de vida, i és freqüent que el control de recursos naturals i recursos no mobles canviï de mans de resultes dels moviments de població (Deininger, Ibáñez i Querubin 2004: 4; Justino 2008: 6). A més, existeix l'obvi potencial d'alterar la distribució geogràfica de les lleialtats polítiques. En realitat, el procés de desplaçament mateix engendra nous greuges i necessitats en la població i, per tant, altera els paràmetres que regeixen el conflicte (Kalyvas 2006, 2008). D'una manera similar, ofereix noves oportunitats, atraient, per exemple, ajuda humanitària i, de vegades, l'atenció internacional (Tanner i Stedman 2003: 3; Wessells 2008: 9). De fet, freqüentment la quantitat i la natura dels fluxos de població tenen una influència política de màxim nivell i, per tant, la documentació d'aquest fenomen s'obstaculitza, es controla o es manipula (Crisp 2000).

Finalment, els fluxos massius de desplaçats sovint representen un repte demogràfic, econòmic i mediambiental important per a les àrees receptores, que tendeixen a trobar-se geogràficament i geopolíticament prop de la violència i el conflicte continuats (Cohen i Deng 1998: 29). Fins i tot quan no és el cas, com ha documentar la literatura, els fluxos massius de desplaçats comporten el risc d'estendre els límits geogràfics del conflicte; per exemple, alterant un determinat equilibri ètnic en una àrea receptora, provocant determinats greuges econòmics a la població receptora o produint

una confrontació amb el país d'origen (Weiner 1992, 1996a; Tanner i Stedman 2003; Salehyan i Gleditsch 2006; Salehyan 2008).

En la literatura sobre la migració forçada, gaudeixen d'una visibilitat notable exemples d'aquest tipus, en què els processos de reassentament tenen un paper clar en la dinàmica de la violència (vegeu, per exemple, Zolberg, Suhrke i Aguayo 1989; Weiner 1992, 1996a; Tanner i Stedman 2003; Lischer 2005; Salehyan i Gleditsch 2006; Salehyan 2008; Wessells 2008). No obstant això, com ja s'ha subratllat, la manera real d'interactuar del conflicte violent i el desplaçament, no ha estat objecte d'una atenció específica, ni d'una recerca sistemàtica, i l'anàlisi s'ha limitat a la manera com els diversos tipus —o nivells— de violència posen en marxa —o no— fluxos de població menors o majors, o el risc que el conflicte violent eixampli els seus límits geogràfics.

Des de l'altre extrem d'aquesta relació diàdica, en la literatura sobre conflictes, els processos de reassentament sovint surten a la superfície a partir d'una anàlisi com a components empírics rellevants del conflicte violent, però com que no se sotmeten a una reflexió sistemàtica o *a priori*, com a màxim arriben a ser components *ad hoc* o marginals d'aquestes anàlisis (vegeu, per exemple, Justino 2008). En molt pocs casos s'hi ha fet atenció específicament en aquesta part de la literatura (vegeu, per exemple, Newland 1993). Conseqüentment, la recerca sobre la relació entre els processos de reassentament i els conflictes violents ha estat greument insuficient.

3.3. REASSENTAMENT DURANT LA VIOLÈNCIA I POSTERIORMENT: ES MANTÉ L'AGÈNCIA

La consideració dels processos de reassentament com a mers moviments de reacció determinats per factors macroestructurals ha experimentat, com a conseqüència natural, un aclaparador predomini de les anàlisis estructurals (de nivell agregat) en l'estudi d'aquests processos. Com ja s'ha destacat, la literatura sobre el conflicte tendeix a donar per fets aquests moviments a nivell agregat. D'una manera similar, en la literatura sobre la migració forçada tendeixen a predominar les anàlisis a nivell estructural i agregat.

Durant la «crisi dels refugiats» de la dècada dels vuitanta i el canvi cap al nou paradigma de la contenció, l'enfocament de les «causes profundes» dominava el camp de la migració forçosa, i tant els polítics com els acadèmics se centraven en els factors estructurals subjacents que consideraven que posaven les bases dels moviments de desplaçament. Aquest enfocament s'inicià el 1981 amb un informe de l'antic Alt Comissionat pels Refugiats, Aga Khan, per a l'ECOSOC (Consell Econòmic i Social de l'ONU), dedicar als èxodes de masses i que ressaltava les dificultats econòmiques com la més important de les causes estructurals (Zolberg, Suhrke i Aguayo, 1989: 258-259; vegeu Aga Khan, 1981). L'enfocament té el mateix defecte que el seu germà bessó de la literatura sobre el conflicte violent. Analíticament, els factors estructurals que s'identifiquen són massa amplis per a explicar realment les variacions en la violència o el desplaçament. En un àmbit més pràctic, la intervenció en les causes profundes i la seva transformació, encara que siguin necessàries i oportunitssimes, representen un repte inabastable i desafien fins i tot els plantejaments a llarg termini (Thorburn 1996: 123, 127).

Durant la dècada dels noranta, les òbvies limitacions d'aquest enfocament conduïren a un moviment cap a l'anàlisi de les causes pròximes i immediates del desplaçament, posant en primera línia l'estudi de l'impacte dels diferents tipus —i, més recentment, nivells— de violència en la producció i la magnitud dels moviments de desplaçament (*e.g.* Schmeidl 1995, 1997; Schmeidl i Jenkins 1998; Moore i Gurr 1998; Moore i Shellman 2004; Davenport, Moore i Poe 2003; Howard 2004; Edwards 2007). Tanmateix, aquests darrers enfocaments adopten un punt de vista molt similar sobre el desplaçament: es considera el resultat agregat de causes contextuals agregades.

Considerar els processos de reassentament mers moviments de reacció té a veure, probablement, amb la descripció d'aquests processos com a moviments de migració «forçosa» en sentit literal: la manca absoluta d'alternativa. No obstant això, aquesta descripció simplifica excessivament la realitat del desplaçament, que més aviat es podria caracteritzar com un context amb una capacitat d'elecció extremament restringida, que podria es resumir en la idea que l'individu no hauria marxat (o no en el moment i de la manera que ho havia fet) si una violència coercitiva extrema (o simplement un grau

extrem de violència) hagués constituït una amenaça imminent per a la seva supervivència.

En alguns casos, la imatge d'una persona desplaçada a qui s'expulsa físicament per la força no s'allunya de la realitat, però no és la situació de desplaçament més comuna. Quant al grau en què la decisió de marxar era forçosa, el cas més proper (és a dir, amb més restriccions en les alternatives) es dona quan els individus es veuen impel·lits a desplaçar-se per una amenaça de violència radical sobtada i immediata —ja sigui en l'àmbit personal o local. En molts casos, emperò, l'amenaça no arriba sobtadament ni inesperadament. Normalment, l'individu té l'oportunitat de preveure que tindrà lloc; o l'amenaça pot anar *in crescendo*, de manera que l'individu tingui un cert grau de capacitat de decidir el moment i l'manera de marxar, prenent decisions i preparant-se per endavant (Lindley 2009: 41-42). Al cap i a la fi, l'individu té l'opció de quedar-se i afrontar les conseqüències de l'amenaça, que en alguns contextos no és un esdeveniment extremament rar (Steele 2009). El ben conegut repertori de «lluitar i fugir» de respostes a la por s'aplica perfectament a la decisió del desplaçament.

Tanmateix, la premissa d'indefensió i determinació radical tendeix a estendre's a tot el ventall de moviments i decisions que tenen lloc en els processos de reassentament. Sens dubte, l'entorn violent, la ferotge política que es desenvolupa «per altres mitjans» (adaptant la definició clàssica de la guerra de Clausewitz als nostres propòsits) i les restriccions del sistema internacional i el règim dels refugiats condicionen en gran manera les alternatives a disposició de l'individu; també després del desplaçament inicial (Lindley 2009: 10-1; Turton 2003: 11).

Normalment, la llibertat de moviment es troba restringida per a la majoria de refugiats i desplaçats, ja sigui d'una manera formalitzada o efectiva, i subjecta a diferents règims d'asil, regulacions de camps de refugiats, una inseguretat extrema o una manca total de recursos i alternatives per viure, a causa de la guerra i el desplaçament.⁷ A més, les seves alternatives vitals se-

---

7. L'any 2008 hi havia 8,45 milions de refugiats que ja havien estat confinats cinc anys o més. Dades disponibles a <http://www.refugees.org/FTP/WRS09PDFS/WarehousingMap.pdf> (pàgina consultada el 13 d'octubre de 2009).

gueixen condicionades al llarg del procés de finalització de la violència i de resolució del conflicte. Les opcions disponibles són condicionades per les estratègies i intervencions de pacificació i construcció de la pau, l'ajuda humanitària disponible i les transformacions sociodemogràfiques i polítiques locals en el lloc d'origen. En alguns casos, pot ser que les autoritats locals, o fins i tot les agències internacionals, no els reconeixin el dret de residència o de retornar, per considerar-ho «no segur».

La definició dels processos de reassentament com a reaccions en què no es prenen decisions ha afavorit la perspectiva estructural, que no necessita tenir gaire en compte les decisions i accions de l'individu i que entén els desplaçats com meres víctimes, en lloc d'actors. El nostre argument és que, tot i la innegable i òbvia rellevància dels factors macroestructurals, aquests no determinen totalment els processos de reassentament. Els factors estructurals restringeixen en gran manera les alternatives de què disposa l'individu, però l'individu conserva una certa capacitat de decisió basada en factors que van més enllà de les limitacions *macro* (Davenport, Moore i Poe 2003: 31; Turton 2003: 10-1; Lubkemann 2008a: 5; Wood 2008: 540). Aquesta inclou, per exemple, les rutes de fugida o les destinacions finals, és a dir, *on* i *com* poden acabar els desplaçats, ja sigui temporalment o d'una manera més permanent, i la resolució més definitiva de la seva situació, incloent negociacions sobre el retorn i la pacificació del conflicte (Turton 2003: 10; Koser 2008: 73; Lindley 2009: 41-49).⁸

Cal que es faci més atenció al fet que els desplaçats no només es veuen afectats per aquests esdeveniments, sinó que també reaccionen i afronten la seva situació. En fer-ho, esdevenen actors rellevants —i com a tals cal considerar-los— que determinen algunes de les seves alternatives vitals i, el que és més important en aquest context, part de la dinàmica i els esdeveniments que caracteritzen el conflicte violent que els va fer fugir. En trobem una implicació empírica —i un *puzzle* que els enfocaments estructurals de la migració de forçada han d'explicar— en el fet que hi hagi una variació en els

---

8. Només podem suposar que no poden prendre cap decisió aquells individus privats absolutament de llibertat en algun moment (és a dir, retinguts o transportats per la força).

patrons de retorn i reassentament que no es pugui explicar amb factors *macro* com els comentats. Per exemple, és difícil explicar en aquests termes la variació en els ritmes i patrons de retorn entre llocs molt similars quant a antecedents i trets estructurals, així com en els tipus i nivells de violència exercida, i que fins i tot resulten molt propers i similars geogràficament.

En conclusió, resulta rellevant, i no només des d'una perspectiva humanitària, preguntar-nos sobre l'impacte de la violència —i l'amenaça de violència— en els individus i grups i, més concretament, en com aquests hi reaccionaran i hi faran front. Una comprensió *micro* dels condicionants i incentius dels individus en els processos de reassentament és necessària per entendre els determinants reals d'aquests processos i el seu paper en el conflicte violent.

Fins fa molt poc, era notòria la necessitat d'un enfocament de nivell *micro* en la literatura sobre la migració forçosa (vegeu, per exemple, Edwards 2007; Lindley 2009; Steele 2009). Aquest tipus d'enfocament ha tingut, emperò, pioners importants en els estudis sobre el conflicte, amb acadèmics com Timur Kuran (1987a, 1987b, 1989, 1997), Roger Petersen (2001, 2002) o Stathis Kalyvas (2006), que han obert la porta a una reflexió sistemàtica i seriosa sobre els microfonaments com a eina per a fonamentar i afermar models teòrics i dades empíriques sobre el conflicte violent.

4. UN ENFOCAMENT MICRO DELS PROBLEMES DE REASSENTAMENT: LA DECISIÓ DE RETORNAR

En aquest apartat, s'hi presenta un model sobre la decisió individual de retornar. Entre les diverses decisions i fases dels processos de reassentament, el retorn ha assolit una paper central en les polítiques des de la dècada dels vuitanta, de resultes del canvi del règim internacional dels refugiats des del biaix pro-exiliats que afavoria el reassentament al paradigma de la contenció que afavoria notablement la «repatriació voluntària» i hi pressionava a favor. (Chimni 1998: 363; Crisp 2004: 4; Haider 2009). Des d'aquella dècada, els governs i les agències de l'ONU han promogut la repatriació voluntària com a solució definitiva i desitjable («solució duradora») per als refugiats,⁹ tot i que aquest foment polític del retorn no s'acompanya d'una recerca sistemàtica i empírica de la seva dinàmica, els seus condicionants i les seves implicacions (Takahashi 1997: 593; Chimni 1998: 364; Ghanem 2003: 13).¹⁰

A banda de la seva rellevància política, el retorn té una importància clau per als resultats (i les dinàmiques) del conflicte violent, ja que determina si els moviments de desplaçats, ja siguin instrumentalitzats, objectius deliberats o no intencionats, resultants de la violència s'inverteixen o no, amb les conseqüències corresponents en la distribució demogràfica inicial generada pel conflicte violent. La distribució inicial, determinada pel desplaçament, i

---

9. Hi ha tres solucions duradores que es tenen en compte normalment: el retorn al lloc o el país d'origen, la integració local al lloc o país de desplaçament i el reassentament en un tercer lloc o país.

10. Això no equival a afirmar que no ha tingut lloc cap investigació o documentació important sobre repatriació voluntària i qüestions relatives al retorn. Per citar algunes contribucions importants, per exemple, valguin els volums editats per Allen i Morsink (1994), Black i Koser (1999) i Long i Oxfeld (2004). També s'hi han dedicat volums especials en diverses revistes especialitzades, com ara *Forced Migration Review* (issue 21, setembre de 2004; issue 11, octubre de 2001; issue 7, abril de 2000) i *Refugee* (vol. 19, n.3, 2001).

la corregida, determinada pels patrons de retorn i reassentament, interactuen per produir, entre d'altres coses, una nova (o no) geografia de lleialtats; també conformen una nova (o no) distribució del control dels recursos; i, més generalment, influeixen en canvis sociodemogràfics profunds en els mapes socioeconòmics dels territoris afectats.¹¹

Tanmateix, què determina el retorn? Quines condicions estructurals i reflexions individuals hi tenen un paper? Quines implicacions té? El model presentat en aquest article adopta una perspectiva *micro* que té el potencial d'explicar les dinàmiques del retorn tant en termes individuals com agregats. Es basa en l'elecció racional i és definit per dos tipus de components: els factors capacitadors i els factors motivadors. Els capacitadors són establerts per les condicions de seguretat, necessàries per fer la decisió de retornar «racionalment tolerable». Els motivadors, tot i estar determinats per l'usual càlcul de costos i beneficis, tenen la peculiaritat important d'introduir consideracions que van més enllà dels mers càlculs econòmics. Els tres subapartats següents descriuen aquests components i, per tant, els microfonaments bàsics que sostenen el model, que es compona i presenta en el subapartat final (3.4.).

L'anàlisi dels microfonaments del retorn subratlla les interconnexions entre els processos de reassentament i les dinàmiques del conflicte violent i del conflicte en general. L'enfocament *micro* també ofereix un avantatge important: no només permet analitzar les variacions quantitatives, sinó també la natura de les raons reals per retornafr o romandre desplaçat, que al seu torn pot tenir implicacions crucials per al disseny de les polítiques. En aquest sentit, el model proposat en aquestes pàgines represente un progrés respecte els models existents, perquè inclou la influència d'ambdós tipus de factors en les dues direccions.

---

11. Aquests canvis s'afegeixen als generats per qüestions de salut pública derivades tant de la violència com del desplaçament (per exemple, morts, discapacitats o malalties).

4.1. LES MOTIVACIONS CONEGUDES PER A RETORNAR: CÀLCUL ECONÒMIC, AFERRAMENT A LES ARRELS I RESTAURACIÓ

Hi ha una tendència omnipresent a donar per fet que el retorn al lloc d'origen, del qual els individus van ser forçats a fugir, és un moviment natural (Coles 1985, 1989). Aquesta tendència s'ha potenciat amb el canvi de paradigma del règim internacional dels refugiats (Ghanem 2003: 3) però realment concorda profundament amb les experiències documentades de molts desplaçats de tot el món i de tot tipus de cultures i antecedents: «El retorn al lloc d'on se les ha desarrelat és una preocupació primordial, propera a l'obsessió, de la majoria de poblacions refugiades» conclueix Kibreab sobre les poblacions desplaçades d'Àfrica, tot i que assenyala que «aquesta conclusió no només és vàlida en el cas d'Àfrica» (Kibreab 1999: 405). Hi ha tres grans fonts de motivació per retornar que apareixen constantment en primer pla (o en segon pla) en la literatura existent i els testimonis sobre el tema.

1. El **desig de tornar a «casa» o l'aferrament a les arrels** (Long i Oxfeld 2004: 1-2). Tot i que es pot assumir una certa variança individual i cultural, és un fet àmpliament acceptat que els éssers humans tenen la necessitat i la tendència inevitable de sentir-se únicament i íntimament lligats al lloc que consideren «casa seva» (Fullilove 1996). En el cas del refugiats desplaçats per la violència, es dona per fet que consideraven (i segueixen considerant) que «casa seva» és el lloc del qual els van obligar a marxar (Black i Koser 1999: 6). Per tant, els refugiats «sovint somien tornar algun dia, en part perquè, tot i els esdeveniments que poden haver-ne precipitat la fugida, sentir-se 'com a casa' es veu com un consol que només pot donar la seva pàtria» (Eidelson i Horn 2008: 15).

2. **Sostenibilitat econòmica**. En fugir, en la majoria de casos es deixen enrere els actius, les inversions i els mitjans de vida que sustentaven el benestar, com habitatges, terres o negocis (Davenport, Moore i Poe 2003: 28; Justino 2008: 5-6). Tant la violència com el desarrelament comporten, sovint, transformacions materials i humanes de la unitat familiar que afecten la capacitat de mantenir-se dels seus membres. També comporten transformacions de l'entorn en què s'insereixen i de les connexions que hi tenen. Es

tracta del que Justino denomina «efectes directes» i «efectes indirectes» que condicionen l'estatus econòmic de les llars: «Els efectes directes [...] inclouen els canvis en la composició de la unitat familiar de resultes de les morts i el reclutament de contendents, canvis en l'estatus econòmic de la unitat familiar de resultes de la destrucció d'actius i mitjans de mida i del desplaçament i la migració forçats. [...] Els efectes indirectes locals inclouen els canvis en l'accés de les famílies amb els mercats locals d'intercanvi, treball, crèdit i assegurances, les relacions les relacions i xarxes socials i les institucions polítiques, així com la seva relació amb tots ells» (Justino 2008:5).

Aquests efectes tenen lloc en un context de violència, normalment acompanyada de nivells elevats de destrucció material i depressió econòmica, de manera que l'escenari del desplaçament és sovint un escenari d'empobriement i impotència, especialment si el que li queda a l'individu (*e.g.* la seva formació o les seves habilitats) no s'adapta gaire al seu nou entorn. Per a molts, la recuperació (repossessió) dels actius i les inversions o el retorn a un entorn local més favorable (*e.g.* un que s'adapti millor a les seves habilitats) poden conservar una importància crucial i, en molts casos, la reposició no té sentit des del punt de vista econòmic si no es retorna.¹²

3. El **desig de restauració** (García del Soto 2008: 5). El sofriment i el desplaçament dels civils durant els conflictes armats i els enfrontaments violents s'entenen universalment com una tragèdia humanitària. Tanmateix, l'acció o agència humana que és responsable de la violència afegeix una dimensió de responsabilitat a la tragèdia humana. De fet, els fluxos de desplaçats majoritàriament són produïts —i acompanyats— per grans violacions dels drets humans, violacions de les lleis humanitàries i altres injustícies fonamentals i actes il·legítims, com expropiacions il·legals. Les pèrdues i els danys van molt més enllà de la dimensió purament econòmica o pecuniària i, de fet, inclouen tot allò que fins aquell moment hagués pertangut a la vida de l'individu, des de possessions materials fins un lloc de treball, una posició social, una vida familiar o la simple premissa de la seguretat física.

---

12. Per exemple, per les dificultats per vendre propietats i per a obtenir-ne uns ingressos correctes.

La justícia restaurativa es basa en el principi de reparar –tant com sigui possible– els danys i el mal causats per l'agressió (Wright 1996: 59); és la justícia assolida en «eliminar o reparar tant com sigui possible les conseqüències dels actes injustos» (van Boven 1993: § 137). La base o proporció moral de la reparació parteix del fet que el malfactor ha infringit els drets de la víctima, «de manera que ha creat un desequilibri moral entre ells i una exigència moral que ha de reparar. Tot i que potser no és factible, l'objectiu és restaurar la igualtat entre les parts» (Cullinan 2001: 11-12). El retorn es percep com una manera natural de restaurar la situació, és a dir, el que va provocar el desplaçament es corregirà amb el retorn (Ghanem 2003: 3); en aquest sentit, el retorn es considera una qüestió de justícia.

La reparació, però, no és només una motivació important per retornar, com mostren la literatura i nombrosos testimonis de desplaçats. També és la motivació que dota el retorn d'una interpretació sociopolítica, ja que es basa en la consideració de la natura injusta de les circumstàncies que condueixen al desplaçament i, més fonamentalment, perquè es basa en l'exigència de reparar i corregir els resultats d'aquestes circumstàncies. Per tant, malgrat que la restauració, com a impuls individual, té a veure fonamentalment amb una satisfacció moral (*i.e.* benestar psicològic), necessita intervenció i comporta la interacció en diversos àmbits externs –econòmic, social i polític–, de manera que s'estableix una interacció necessària amb el benestar material.

Per exemple, la restauració dels actius econòmics és restaurativa en la mesura que es correspon amb l'imperatiu moral corresponent però, alhora, facilita l'adaptació econòmica; pel contrari, la discriminació econòmica agreuja les injustícies i mina la sostenibilitat econòmica. De la mateixa manera, tot i que la restauració sociopolítica que inclou la petició de disculpes dels culpables i les sancions als perpetradors de crims de guerra disculpes és una via per corregir el desequilibri generat per l'agressió, ja sigui des d'un punt de vista individual o col·lectiu, també és crucial millorar les perspectives de seguretat del retorn (aquesta qüestió es tracta en el subapartat següent).

4.2. LES CAUSES DEL NO-RETORN QUE S'HAN TINGUT MOLT EN COMPTE: LA VIOLÈNCIA

Si el retorn es percep com la solució «natural» del desplaçament, l'amenaça de la violència que ha fet fugir els individus es percep com la barrera «natural» que exclou aquesta solució. Un cop s'elimina aquesta barrera, s'espera que tingui lloc la solució «natural»: el retorn. Tanmateix, aquesta expectativa passa per alt algunes qüestions fonamentals. Valgui, per exemple, la cita següent, de Davenport et al (2003), que ofereix una explicació elegant de la decisió de fugir de resultes d'un conflicte violent de masses:

«Partim de la premissa que els individus han de decidir entre romandre a casa seva, amb (diversos graus de) possessió de les seves terres i la seva riquesa material, o abandonar-les a canvi d'una vida incerta en un altre lloc. [...] Se suposa també que els individus valoren la seva seguretat física (*i.e.*, la seva vida, salut i integritat física), i que *[fugiran]* si creuen que la seva seguretat es troba amenaçada significativament. Finalment, també es parteix del supòsit que els individus tenen creences sobre el curs futur dels esdeveniments i, per als objectius de la nostra anàlisi, guarden creences específiques sobre la seva seguretat personal. Amb aquestes premisses, la nostra tasca consisteix a especificar la informació que els individus analitzaran per mantenir o revisar les seves creences.» (Davenport, Moore i Poe 2003: 31, sense cursiva en l'original).

Aquesta exposició concisa expressa el fet que és difícil qüestionar la racionalitat de la decisió de fugir per garantir la pròpia supervivència i integritat física (Edwards 2007). A continuació, la mateixa explicació es pot aplicar a la decisió de retornar, modificant la direcció d'alguns efectes i substituint alguns elements, tot i que amb un resultat molt diferent:

Partim del supòsit que els individus decideixen si romandre en els seus llocs de desplaçament, amb (diversos graus de) possessió de les seves terres i la seva riquesa material, o abandonar-les a canvi d'una vida *més o menys* incerta al lloc del qual van fugir. [...] Se suposa també que els

individus valoren la seva seguretat física (*i.e.*, la seva vida, salut i integritat física), i que no retornaran si creuen que la seva seguretat es troba amenaçada significativament *al lloc al qual retornarien*. Finalment, també es parteix del supòsit que els individus tenen creences sobre el curs futur dels esdeveniments i, per als objectius de la nostra anàlisi, guarden creences específiques sobre la seva seguretat personal *al lloc al qual retornarien*. Amb aquestes premisses, la nostra tasca consisteix a especificar la informació que els individus analitzaran per mantenir o revisar les seves creences. (Els canvis i addicions a Davenport et al s'han ressaltat en cursiva).

El problema sobre el qual decidir i l'escenari del desplaçament són significativament diferents que en cas del retorn. Tanmateix, comparteixen dos elements crucials: l'amenaça de la violència i el fet que l'individu valori la seva seguretat física. La lògica sense fissures del desplaçament procedeix del fet que el moviment té l'objectiu d'*evitar* la violència fugint-ne. La natura intrigant del retorn sorgeix del fet que el moviment més aviat *afrota* la violència. En molts casos, això és literalment el que succeeix, quan els desplaçats retornen en un context de conflicte. No obstant això, també quan la violència sembla haver acabat o haver-se reduït radicalment, la incertesa relativa a l'avaluació d'una situació com aquesta la converteix en una decisió arriscada.

Fins i tot quan la pau sembla estable, com per exemple després de la signatura d'un acord de pau, el desplegament de tropes de pau o un procés de desarmament, en la majoria d'escenaris hi ha possibilitats que la inestabilitat guanyi impuls i es reproduïxi la violència. Precisament, aquest és un dels principals focus d'atenció de la literatura postconflicte (*e.g.* Licklider 1995; Doyle i Sambanis 2000; Stedman, Rothchild i Cousens 2002; Walter 2002; Collier 2003; Long i Brecke 2003) però, en general, fins i tot per als experts és dur avaluar i confirmar el final de la violència d'una manera definitiva. Tot i les importants millores en la comprensió de l'inici i l'escalada de la guerra, la capacitat de predicció encara destaca per la seva precarietat, posada de manifest pels nombrosos esclats de violència no predits i la miríada de casos en què la línia entre l'estabilitat i l'inestabilitat és confusa, amb

una omnipresent incapacitat de preveure si ens trobarem a l'un o l'altre costat.¹³

Aquest caràcter elusiu és especialment relevant des del punt de vista d'aquells individus que s'enfronten realment al risc de la violència.¹⁴ Malgrat que el conflicte violent arribi al seu final, els enfrontaments violents poden esdevenir una amenaça immediata, en forma, per exemple, de represalies, venjances personals o vandalisme (Eidelson i Horn 2008; Boyle 2006). Aquests problemes s'incrementen per la incertesa sobre l'escalada o l'agreujament de la violència: «*El puzzle* polític fonamental [...] té a veure amb els seus aspectes temporals. Com s'explica la sovint sobtada erupció de violència ètnica, especialment quan és precedida per llargs períodes de pau? [...] La violència esclata molt sobtadament, assolint sovint la seva màxima cruesa en un període molt curt» (De Figueiredo i Weingast 1999: 262-263). També s'agreuja el problema per algunes consideracions rellevants que sorgeixen en afrontar la incertesa: «L'ONU s'ha mostrat incapaç de preveure el conflicte i oferir garanties de seguretat creïbles [...]. Un cop hi ha un problema políticament rellevant en una àrea, és possible que l'ONU intenti intervenir [...]. Tanmateix, les condicions en què s'intenta mantenir la pau (*peacekeeping*) són favorables a la part que ha tingut més èxit militar. Com a norma general, l'ONU no fa la pau: negocia alts al foc» (Posen 1993: 33). És a dir, l'individu s'exposa un risc difícil d'avaluar fins el moment mateix que es materialitza, quan ha d'afrontar les conseqüències sobtades i immediates d'un esclat de violència.

D'aquest argument en resulta una diferència important respecte la decisió que fonamenta el desplaçament: trobar una amenaça de pes a la seguretat personal determina una decisió positiva de fugir en el cas del desplaçament, mentre que en el cas de retorn la decisió de *no* retornar podria ser

---

13. Els polítics (i serveis d'intel·ligència) o els experts d'àrea han de bregar amb incerteses com aquestes, però també amb l'extensíssima literatura sobre conflictes i resolució de conflictes, un ventall d'esforços d'alerta primerenca i de *think tanks* que analitzen àrees de conflicte.

14. A més, els desplaçats ha han demostrat «amb els peus» la seva aversió a l'amenaça de la violència, ja que han fugit. A més, també és raonable esperar que l'experiència de l'individu amb la violència pugui haver alterat les seves creences sobre la pau com a estat predominant del món o la no-violència com a estratègia preferida dels altres actors.

determinada per amenaces relativament menys importants. A més, sota la premissa de la seguretat en el desplaçament, fins i tot en al cas més favorable (és a dir, si l'amenaça s'ha eliminat completament al lloc d'origen), en termes de seguretat no es pot esperar cap benefici de retornar. Això representa que els criteris de seguretat actuen de barrera contra el retorn i, si aquesta barrera s'enretira, les garanties de seguretat obren la porta al retorn, però no ens impulsen a realitzar-lo. És a dir, la reducció o la desaparició de l'amenaça no és, *per se*, un motiu per retornar. Per tant, la diferència amb la decisió del desplaçament és qualitativa, ja que aquesta té com a motivació principal o única evitar la violència, mentre que en el cas de la decisió de retornar, aquest propòsit només la condiciona.¹⁵

Tot i aquesta diferència bàsica, l'avaluació de l'amenaça constitueix un component crucial tant en la decisió de desplaçar-se com en la de retornar. En conseqüència, una comprensió millor de l'avaluació de l'amenaça per l'individu ajudarà a progressar en la comprensió d'ambdues decisions (desplaçament i retorn). Definida des d'una perspectiva racional, l'avaluació es basarà en l'estimació de l'individu de la seva probabilitat de patir la violència. Aquesta probabilitat varia d'acord amb la posició de l'individu en el context i la dinàmica de la violència: la seva posició local en la geografia del conflicte violent (Kalyvas 2006; Justino 2008), en quina mesura constitueix un objectiu en la dinàmica del conflicte i, quant als atacs, el seu grau de vulnerabilitat i atractiu (Lindley 2009: 30-41). Per tant, s'introdueix un grau de variació que va més enllà d'allò que les anàlisis a nivell agregat poden explicar (vegeu, per exemple, Schmeidl 1997; Davenport, Moore i Poe 2003; Moore i Shellman 2004).

---

15. Els motius del desplaçament resultant d'un conflicte violent de masses giren al voltant d'evitar la violència. No obstant això, la configuració real de motius, determinants i condicions pel desplaçament és molt més complexa del que normalment es considera, ja que comporta una interacció d'estratègies de vida i supervivència, totes elles condicionades intensament per la violència (Lindley 2009).

4.3. MOTIVACIONS PER NO RETORNAR SOVINT IGNOREADES: CÀLCUL ECONÒMIC, AFERRAMENT A LES ARRELS I RESTAURACIÓ

Una qüestió important, que sovint es passa per alt quan s'explica el retorn —a diferència del desplaçament—, és el fet que la violència és una variable independent que modifica la realitat. I també ho és el desplaçament. Un cop tenen lloc, obren un escenari de presa de decisions completament diferent. Després d'aquests trastorns, simplement, no es pot «tornar enrere», de no ser que retrocedim en el temps amb una màquina del temps i retornem les circumstàncies al seu estat original. L'exemple més il·lustratiu d'aquest fet es troba en els aspectes temporals del problema. En la majoria de casos, el desplaçament dura anys i dècades. Mentrestant, els ancians moren, els adults envelleixen, els joves creixen i es casen i els nens neixen i van a escola. Fins i tot si aquests fossin els únics trastorns, quan arriba el moment de retornar, res no és el mateix.

A part de les qüestions de seguretat que implica la decisió de retornar, després d'un conflicte violent, una decisió d'aquest tipus resulta molt més complexa del que suggereixen les possibles motivacions exposades al subpartat 3.1, que sostenen la tendència al supòsit que el retorn és la solució «natural» del desplaçament. Aquesta complexitat no només prové del fet que no tots els individus comparteixen les mateixes motivacions i que hi hagi condicionants —estructurals i individuals— que interfereixin amb la seva realització. A més, les mateixes motivacions exposades en aquell subpartat poden apuntar en la direcció contrària del retorn: mantenir-se desplaçat. Per tant, no hi ha dubte sobre el seu paper com a motivacions centrals després de la violència i el desarrelament; però la qüestió de si exerciran de motivacions per retornar o tot el contrari necessita d'un grau molt major de refinament i anàlisi.

1. Malgrat que *l'impuls de tornar a casa* és un tret antropològic que la majoria acceptarien com omnipresent, no podem donar per descomptat que un vincle com aquest apuntarà exclusivament, si es que hi apunta, al lloc de retorn. En primer lloc, l'existència d'aquest impuls no garanteix la

presència real d'un vincle d'aquest tipus amb el lloc d'origen ni amb cap altre lloc, ni encara menys d'un vincle necessàriament o especialment fort (Rogge 1994; Kibreab 1999, 2000; Malkki 2003). El vincle pot haver estat originalment dèbil o inexistent o, més significativament, es pot haver debilitat per l'experiència de la violència i les transformacions posteriors de la zona, que poden haver-ne alienat l'individu (Ghanem 2003: 4).

A més, durant el desplaçament, amb el pas del temps, l'individu pot haver desenvolupat una connexió amb el seu nou entorn, que pot considerar «casa seva» (Smit 2006). L'impuls de tornar a casa no exclou necessàriament l'existència de múltiples llocs que hom consideri «casa seva», ni estableix de quina manera s'han de relacionar entre si. De fet, la debilitat, inexistència o multiplicitat de lligams amb un territori propi no és excessivament rara o exòtica. Els individus poden tenir unes arrels múltiples o poc clares, per haver canviat de lloc durant la infantesa o la vida adulta. Aquesta debilitat, inexistència o multiplicitat de pàtries també pot constituir una qüestió cultural o col·lectiva, com en societats i comunitats nòmades i seminòmades, o entre col·lectius que han suportat amb freqüència desplaçaments o desarrelaments durant dècades o segles, com al Corn d'Àfrica (vegeu, per exemple, les dades de recerca citades a Ghanem 2003: 15-6; vegeu també Al-Rasheed 1999).

Per tant, cal tenir en compte l'existència, configuració i fortalesa tant de «casa seva» al lloc d'origen com de «casa seva» al lloc del desplaçament. A més, fóra bo fer atenció a la manera com aquest vincle és malmès, enfortit o modificat per l'experiència de la violència.

2. Els **càlculs econòmics** constitueixen una motivació humana innegablement poderosa i estesa però, encara amb més claredat que en el cas del lloc propi, no es pot donar per descomptat que apuntaran en la direcció del retorn. Els actius, inversions i béns generals poden resultar mínims després del desarrelament, o bé poden haver estat liquidats abans de marxar; pot ser que ja no existeixin, per haver estat destruïts per la violència o arrabassats durant el conflicte; o pot haver-hi obstacles que impedeixin la recuperació de la propietat dels béns, ja siguin de naturalesa legal o pràctica (*e.g.* Mooney 2008: 3-4). En alguns casos, els avantatges econòmics poden procedir

de la promesa d'una ajuda abundant per al retorn i la reconstrucció però, molt sovint, aquest tipus d'ajuda no és disponible o accessible per a l'individu o resulta insuficient per oferir un avantatge comparatiu.

A més, freqüentment el retorn en si comporta una inversió inicial considerable que li resta atractiu econòmic. De fet, la inversió pot superar les limitacions pressupostàries de la unitat familiar. A tall d'exemple, durant el treball de camp a Bòsnia, algunes despeses bàsiques del procés de retorn que l'observació ha revelat inevitables han estat: costos de transport, taxes administratives, despeses relacionades amb tasques de neteja i reconstrucció, costos de recontractació de serveis bàsics, inversions inicials d'activitats econòmiques, com ara eines i materials per a activitats agrícoles i bestiar per la producció ramadera, i suborns. El paper de l'ajuda al retorn i la reconstrucció consisteix en gran part en salvar la diferència entre les restriccions pressupostàries individuals i aquestes despeses necessàries. Tanmateix, com s'acaba d'exposar, aquest tipus d'ajuda no sempre es troba disponible o a l'abast de l'individu, o potser simplement resulta insuficient.

Paral·lelament, mentre era desplaçat, l'individu pot haver desenvolupat oportunitats, obtingut actius o realitzat inversions, que a més poden ser no transportables, específics d'un lloc o difícils de vendre (a un preu raonable). Aquests inclouen, per exemple, noves habilitats, que poden resultar especialment convenientes a l'escenari de desplaçament, però poc adaptades a l'escenari de retorn. A més, si comparem ambdós escenaris, és possible que no només els actius i capacitats de l'individu siguin més avantatjosos al lloc de desplaçament que al de retorn, sinó que també ho sigui l'estructura d'oportunitats mateixa, així com els recursos que no es poden deslocalitzar. Poden oferir més oportunitats econòmiques i un major benestar material. Per exemple, en forma d'una xarxa de serveis, com els sanitaris i educatius, més àmplia i accessible, així com béns de consum i infraestructures més adequades (Mooney 2008: 4). No es tracta d'un cas poc comú, ja que la majoria de poblacions desplaçades del món fugen d'hàbitats rurals i poden acabar en hàbitats urbans (UNHCR 2009: 2).

3. El **desig de restauració** i justícia també és una motivació humana fonamental i molt estesa. tanmateix, registra grans variacions entre indivi-

clus i cultures,¹⁶ que en fan la motivació que menys es pot donar per descomptada. Alguns individus no busquen una restauració o ni tan sols hi pensen (Cullinan 2001: 10),¹⁷ mentre que, per a alguns, el desig de restauració es veu superat o substituït per la voluntat d'evitar el contacte amb les experiències passades, o tot allò que els les recordi. No obstant això, fins i tot si existeix un desig de restauració, no es pot donar per fet que la restauració en si s'assolirà quan es torni al lloc d'origen.

En molts casos, el simple moviment de retorn, és a dir, fer a la inversa el desplaçament físic, es pot percebre com una forma de restauració, tant des d'una perspectiva individual com col·lectiva («retorn polític»). Aquest és el cas, notablement, quan ha tingut lloc una expulsió forçosa en lloc d'una mera fugida per la violència. En aquests casos, sovint reparar el desequilibri de l'expulsió forçosa constitueix una de les motivacions principal, ja sigui en termes individuals o col·lectius, de manera que el moviment físic del retorn conté el missatge que «sóc (som) aquí, he (hem) tornat, tot i els esforços en contra». En referència a la reparació després de la tortura, un supervivent ho va descriure d'aquesta manera: «Hem de provar que *no van tenir èxit*[...]» (citada a Cullinan 2001; sense cursiva en l'original).¹⁸

Tanmateix, en molts casos pot ser necessari molt més que el simple fet de tornar. Com ja s'ha comentat, la restauració té l'objectiu de «eliminar o reparar tant com sigui possible les conseqüències dels actes injustos» (van Boven 1993: § 137), que no comporta només una proposició moral, sinó també la necessitat d'una interacció amb les dimensions econòmica, social i política. Qualsevol iniciativa restaurativa, per definició, ha de reparar al-

---

16. En gran part per ser una motivació molt més indefinida i complicada, ja que és mediada per diversos processos mentals: la percepció de la injustícia, l'atribució de responsabilitats, les percepcions sobre l'adequació i l'eficiència dels diferents mitjans per aconseguir-la.

17. En paraules d'un supervivent de la tortura, i fent-hi referència específicament, «els supervivents de la tortura que han decidit seguir el camí de la reparació s'enfronten a molts obstacles; des del principi, les nostres famílies i els nostres amics, metges, advocats i polítics ens han animat a 'deixar enrere el passat' i seguir endavant amb les nostres vides. *Moltes víctimes de la tortura només volen fer això*» (ibíd.; sense cursiva en l'original).

18. La cita completa és: «Hem de demostrar que no van tenir èxit *a l'hora de destruir-nos com a éssers humans*», en referència als efectes psicològics devastadors que semblen ser un dels objectius (i freqüentment dels resultats) de la tortura.

guns fets resultants del conflicte violent. Majoritàriament, entrarà en conflicte amb qüestions socioeconòmiques i polítiques sensibles, pel fet que altera la distribució de recursos i les relacions de poder sorgides recentment a la regió de resultes tant de la violència com de l'èxode de masses. Conseqüentment, és probable que aquests moviments s'enfrontin a una gran resistència provinent dels esforços per protegir i mantenir aquests canvis.¹⁹

De fet, és possible que la resistència no la generin exclusivament les parts en conflicte. No és freqüent que hi hagi resistència dins de cada un dels bàndols, és a dir, provinent d'individus i institucions que es troben en la mateixa banda del conflicte i que, d'una manera o d'una altra, consideren que el retorn o les demandes de restauració amenacen els seus interessos.²⁰ La resistència pot sorgir de visions polítiques contraposades o d'interessos individuals en conflicte (vegeu, per exemple, Cohen i Deng 1998: 28). No obstant això, hi ha casos en què el desplaçament és més que una conseqüència de la violència, és a dir, quan és un objectiu en si o el mitjà per a assolir un objectiu, com el control de determinats recursos, però el retorn i les demandes de restauració van realment al cor del conflicte violent. Per tant, no només posen en perill l'*statu quo*, sinó també els resultats assolits per una de les parts en conflicte. En aquests casos, és més probable que es generi resistència.

L'ocupació secundària (és a dir, l'ocupació il·legal d'un habitatge que legalment correspon a un altre individu) és un exemple clar de la manera com el retorn pot posar en perill interessos individuals i polítics establerts en l'*statu quo* generat pel desplaçament. Sorgeixen casos d'ocupació secundària quan els habitatges i les terres que els desplaçats deixen enrere són ocupades per antics veïns, nous colons o altres desplaçats. Aquesta va

---

19. Cal destacar que no sempre és forçosament el cas. El retorn també pot ser una font de beneficis i recursos potencials, perquè atrau o comporta ajuda internacional (vegeu, per exemple, Hovey 2000) o ajuda a que es recuperin el consum, els serveis i l'intercanvi econòmic en general.

20. I no sols per pur interès: no és rar que els retornats (i, especialment, els refugiats) es trobin amb una certa hostilitat d'aquells que es van quedar al lloc del que van fugir («els que es queden»), basada en determinats sentiments de ressentiment i greuge (Ghanem 2003: 46-9).

ser la solució massiva per a la majoria de desplaçats interns durant la guerra de Bòsnia, a causa de la naturalesa canviant dels fluxos de població d'un costat a l'altre de la línia de front. També fou una política fomentada i sostinguda per les autoritats polítiques, amb l'objectiu de reafirmar els guanys territorials i el reordenament demogràfic. Molts casos d'ocupació secundària, emperò, tingueren lloc entre membres del mateix grup ètnic (Mooney 2008: 2).

La resistència a les mesures orientades al retorn i la restauració sovint implica molt més que incomplir-les. Normalment comporta, ja sigui implícitament o explícitament, el no-reconeixement de la proposició moral que sosté les demandes de restauració (és a dir, que l'individu ha sofert un dany il·legítim que engendra la responsabilitat de compensar-ne i restaurar-ne les víctimes). El rebuig d'aquesta premissa representa que es reconeix el dany en certa manera, però que no es considera que se'n derivin responsabilitats. Aquesta perspectiva obstaculitza la restauració i obre la porta al no-compliment de demandes específiques; però, especialment, s'oposa a la dimensió política fonamental de la restauració, que comporta la necessitat de sancionar els culpables. Aquesta dimensió és fonamental per restaurar l'equilibri moral (van Boven 1993, 1997; Cullinan 2001), però també crucial pels aspectes de seguretat.²¹

Sovint, el rebuig de la proposició moral que motiva la restauració va més enllà i nega també l'argument últim de la injustícia de les circumstàncies del desplaçament, de manera que assumeix la natura justa o justificada d'aquestes, és a dir, que d'alguna manera eren justes o justificables. Aquest punt de vista no només obstaculitza la restauració, sinó que més aviat opera en sentit contrari, defensant sense reserves les circumstàncies i els resultats del desplaçament. Per tant, no només es priva el retorn d'una rehabilitació social i política, sinó que s'hi reacciona amb un rebuig social i polític. El més probable és que aquest rebuig prengui la forma d'un maltractament desca-

---

21. És especialment important, així com proporcionalment difícil d'assolir, quan aquestes figures gaudeixen del suport popular o tenen poder polític o executiu. Per exemple, quan ocupen càrrecs públics o llocs de rellevància en l'esfera pública i, més significativament, quan ho fan a les forces de policia (UNHCR 2007d: 5).

rat en l'àmbit individual²² i de més greuges en l'àmbit col·lectiu, incloent en molts casos la reproducció de la violència. En aquests casos, a més que no hi haurà restauració, el seu lloc l'ocuparà un nou cicle de danys i greuges.

Un exemple clar i que ve al cas és el de l'educació en molts conflictes interns i ètnics, especialment si impliquen clivelles ètniques. S'espera que l'educació estigui esbiaixada cap a les posicions polítiques hegemòniques –i/o la cultura– del bàndol receptor. És possible que als pares no només els preocupi el contingut real dels llibres de text en què es basarà la docència, sinó també la interacció amb companys de classe i professors, o el camí per arribar a l'escola; però els greuges, el maltractament i el rebuig general poden prendre formes molt més subtils. Per exemple, a més de la probable resistència a la restitució i compensació econòmica, els retornats es poden enfrontar a un increment dels costos imposats al retorn, com unes majors tarifes de recontractació de serveis bàsics com l'aigua corrent o l'electricitat, mancat d'altres justificacions; o requisits i procediment burocràtics complexos que comporten una gran inversió de temps i recursos.²³

Si s'espera que el retorn vagi acompanyat d'un nou cicle de danys i greuges, és possible que la voluntat de restauració apunti en la direcció contrària al retorn, és a dir, que la restauració esdevingui una motivació per *no* retornar. Seria especialment el cas si és probable que l'individu rebí algun grau de restauració en el lloc on és desplaçat: alguna mesura de compensació amb ajuda o prestacions, el reconeixement o la rehabilitació social, una posició políticament favorable per buscar i assignar responsabilitats, o un determinat currículum educatiu, per exemple.

En resum, la premissa que el que provocà el desplaçament es pot corregir directament mitjançant el retorn és, òbviament, un supòsit excessivament simplificador. Com ja s'ha assenyalat, tant la violència com el desarrelament

---

22. Comentaris com «això no és casa teva», «això ja no et pertany» o «és una vergonya que amb tu es malgastés una oportunitat», per exemple, no eren poc comuns, en els inicis de l'escenari de retorn a Bòsnia (entrevistes sobre el terreny, 2006-2007).

23. El costos imposats es poden considerar des del punt de vista dels que consideren el desplaçament lícit o justificat, una mesura compensatòria per un moviment (el retorn) que corregeix una situació considerada legítima o, fins i tot, justa. També pot arribar a ser una mesura dissuasiva que fa el retorn menys atractiu i assequible.

són variables independents que canvien l'estat de les coses. Aquest fet es manifesta amb la màxima claredat en el cas de la restauració. És possible (i habitual) que el mal fet no es pugui reparar simplement «tornant enrere».

4.4. ANALITZAR EL PUZZLE DEL RETORN: PROPOSTA D'UN MODEL

El supòsit clau del model proposat en aquest article és que els individus sempre tenen capacitat de decisió (és a dir, fugir o no, evitar una amenaça radical o afrontar-la), excepte en casos en què són expulsats directament per la força. També es fa el supòsit, tanmateix, que els individus valoren la seguretat física i que un context de conflicte violent de masses imposa uns costos insuportables a determinades decisions, de manera que restringeix el ventall d'opcions «racionals» de què disposa l'individu. A partir d'aquestes premisses, es proposen dos components per donar forma a la decisió de retornar: els factors capacitadors d'una banda i els factors motivadors de l'altra.

1. Factors motivadors

Tant els càlculs econòmics, com l'impuls d'estar a casa i el desig de restauració poden, en major o menor grau, lligar l'individu al lloc d'origen i, també, poden lligar-lo al lloc al que s'ha desplaçat. Considerar càlculs no econòmics, com l'impuls de tornar a casa o el desig de restauració, representa tant un repte com un avantatge potencial per a l'estudi del retorn en el marc de l'elecció racional. Tanmateix, una decisió com aquesta es deriva d'una reflexió acurada del punt de vista de l'individu i els microfonaments que probablement sostenen el procés. Un intent rigorós de comprendre els condicionants del retorn ha d'afrontar aquest repte, per l'òbvia rellevància de què gaudeixen aquestes qüestions en la literatura i la documentació que tracten dels processos de reassentament.

El fet que faci atenció a aquests temes, així com al potencial d'atracció i repulsió de les opcions tant de retorn com de reassentament, no vol dir que l'interès d'aquest model es trobi únicament en la seva capacitat d'explicar

patrons quantitius de retorn, sinó especialment en la seva capacitat d'identificar quina naturalesa tenen les autèntiques raons per retornar o romandre desplaçat.

Els «dilemes feliços», en què els factors d'atracció predominen tant en el retorn com en el reassentament, seran l'excepció. Engloben les persones que han trobat una vida prometedora en el lloc de desplaçament, però que segueixen tenint moltes raons –i un impuls emocional– per trobar a faltar el seu lloc d'origen. Malauradament, són molt més comuns els casos en què predominen els factors de repulsió, és a dir, en els quals sembla que els individus no tenen ni un lloc on romandre ni un lloc al qual retornar. Es tracta de «dilemes sense lloc».

En el cas dels ancians, tots els factors acostumen a apuntar al retorn: no els és fàcil ni adaptar-se ni trobar un lloc a la nova realitat, i al seu lloc d'origen hi tenen tota una vida d'inversions, tant materials com emocionals. Aquests són els «casos de retorn». Els joves tendeixen a representar el cas oposat, especialment quan han passat d'una àrea rural a una d'urbana; exemplifiquen els «casos de no retorn».

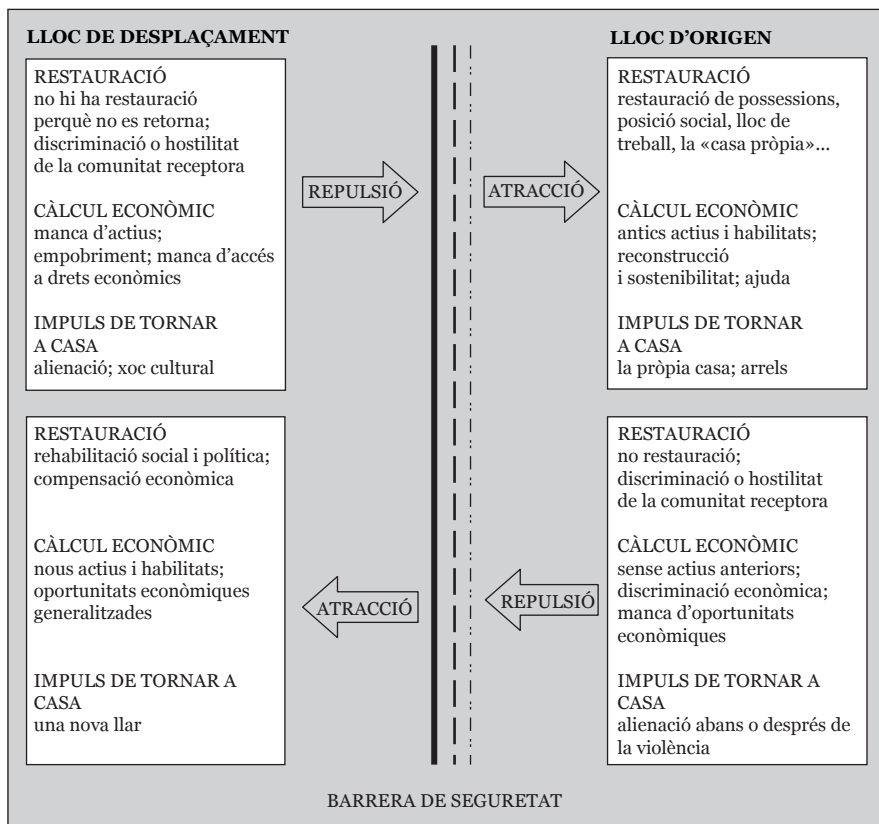
2. Factors capacitadors

Atès que les persones valoren la seva seguretat física, s'espera que evitar la violència sigui un dels principals condicionants de retorn. De fet, es considera que el precedent del desplaçament constitueix un «vot amb els peus», és a dir, que l'individu ha demostrat que és advers a la violència. Aquesta afirmació és matisada per la consideració dels nivells de violència als quals l'individu s'ha mostrat advers, que normalment són molt radicals i extrems. En aquests casos, difícilment es pot posar en dubte la racionalitat del desplaçament. Consegüentment, es dedueix que, un cop el nivell i l'amenaça de violència disminueixen radicalment, el retorn es pot considerar racionalment una opció disponible. Si l'amenaça es redueix fins un nivell «prou baix», permetrà que hi hagi l'opció de retornar.

El fet que l'anàlisi i avaluació de l'amenaça de violència s'envolti d'una gran incertesa fa que variï entre persones i que esdevingui una qüestió de

grau. Es considera que el nivell d'amenaça «prou baix» per considerar el retorn esdevingui «racional» (és a dir, «racionalment tolerable») és una funció de la força de l'efecte d'atracció del lloc d'origen, així com dels factors que ens empenyen a abandonar el lloc de desplaçament, i viceversa. En alguns casos, n'hi haurà prou amb un petit nivell de seguretat, mentre que en altres casos la seguretat no tindrà cap efecte, ja que els factors que incentiven la permanència al lloc de desplaçament són prou forts.

Figura 2. Un model de retorn. Factors capacitadors i factors motivadors.²⁴

24. Aquest model s'especifica formalment i s'operacionalitza per a l'anàlisi empírica del cas de Bòsnia i Hercegovina en la tesi doctoral en què es basa aquest article, en procés d'elaboració.

3. La decisió de retornar o no

Per la rellevància de la preocupació per la seguretat en contextos de conflicte violent, es pressuposa que la consideració dels factors motivadors és condicionada per la ruptura de la barrera d'inseguretat. L'individu retornarà si, un cop s'ha trencat la barrera d'inseguretat, la utilitat derivada de l'opció de retornar ($y=1$) sobrepassa la utilitat derivada de romandre al lloc de desplaçament ($y=0$), és a dir, si les fletxes que apunten al retorn tenen més força que les que apunten al desplaçament. En una notació informal:

$$U^i (y^i=1) = SEC (T^i, max^i) * (ECON^i + RESTOR^i + HOME^i)$$

$$U^i (y^i=0) = (ECON^i + RESTOR^i + HOME^i)$$

On T^i és l'avaluació individual de l'amenaça de violència i max^i és el nivell màxim d'amenaça tolerat per l'individu. Quan $T^i > max^i$, el component de seguretat de la funció (SEC), és igual a 0, de manera que invalida cap altra consideració. En aquest cas, la utilitat derivada de retornar és 0 i es preveu que l'individu no retornarà.

4. L'agregació de la decisió de retornar o no

S'espera que les decisions individuals i els resultats agregats interactuïn de dues maneres bàsiques. En primer lloc, com més individus retornin, més probable es que l'avaluació de l'amenaça de violència sigui positiva. Aquesta expectativa es fonamenta en l'argument de la seguretat numèrica, així com en els mecanismes d'aprenentatge social i, més generalment, en els ben consolidats models de decisió estratègica basats en llindars (Schelling 1971, 1978; Granovetter 1978; Granovetter i Roland 1988; Akerlof 1980; Jones 1984; Kuran 1987a, 1987b, 1989, 1997; Macy 1991; Petersen 2001). En segon lloc, com més individus retornen, més es redueix la incertesa que envolta l'avaluació, per l'increment del flux d'informació aportat pels que ja han retornat i la senyal que representa l'èxit o el fracàs de la reva reintegració.

Aquesta interacció entre el nivell individual i l'agregat té el potencial d'explicar les variacions en el ritme de retorn dels individus i de les dinàmiques agregades de retorn a l'àmbit local. La distribució dels punts d'inflexió (max^i) entre la població serà crucial per al resultat agregat del procés de retorn.

5. LA UTILITAT D'UN ENFOCAMENT MICRO: ALGUNES REFLEXIONS INICIALS

En aquest apartat, es deriven algunes conclusions rellevants sobre el cas de Bòsnia i Hercegovina i sobre les implicacions de la politització del retorn, prenent com a punt de partida la perspectiva *micro* i el model proposats.

5.1. EL CAS DE BÒSNIA

A Bòsnia i Hercegovina la guerra esclatà el març de 1992, al llarg de la línia que dividia els que defensaven la continuïtat de romandre a la República Federal de Iugoslàvia, conjuntament amb Sèrbia i Montenegro, dels partidaris de la independència.²⁵ Els dos bàndols oposats en aquest eix de conflicte se solen identificar, si només es fa referència als actors interns del conflicte, amb els «serbis de Bòsnia» (o simplement «serbis»), d'una banda, i els «croates de Bòsnia» (o simplement «croates») i els bosnians (o simplement «musulmans») de l'altra.

En realitat, aquesta designació és un reflex imperfecte de la complexitat del conflicte bosnià, com ocorre en molts altres conflictes, ja que les parts en conflicte no eren ètnicament monolítiques, a més que les línies que dividien la població eren en molts casos difuminades o s'entrelligaven. No obstant això, la designació és coherent amb les línies polítiques del conflicte i s'acosta al nivell d'alineament ètnic que es va assolir, especialment (o com a mínim) durant la guerra i després d'aquesta (vegeu, per exemple, Malcolm 1994: 234-52; i els comentaris sobre el període de guerra de Bringa 1995: xvi, 3-5).

---

25. Els anys 1993-1994, s'afegí un nou eix de conflicte que dividia els partidaris de la independència respecte Iugoslàvia, quan els croates bosnians de l'oest i el centre de Bòsnia s'organitzaren per proclamar la república independent d'Herzeg-Bosna, en un intent de separar-se de Bòsnia i unir-se a Croàcia, recentment independent. Aquest article se centrarà en el principal eix de conflicte, per mantenir la simplicitat en l'exposició del cas i l'argument.

Per tant, a pesar que el conflicte tenia lloc entre els dos costats d'una clivella política, contenia un component ètnic obvi, de manera que les etiquetes ètniques esdevingueren un instrument immediat (tot i que no perfecte) per identificar o marcar el bàndol que en el conflicte es podia atribuir a cada individu. La línia de front dividia el país en dues àrees principals, que es consideraven més segures per aquells que portaven les etiquetes ètniques corresponents i/o defensaven una determinada opinió política. Conseqüentment, la població es desplaçà —si romania dins les fronteres del país— d'acord amb un patró general de moviment: bosnians i croates s'escapaven de la zona controlada pels serbis cap a la zona de control bosnià i croata i els serbis fugien en la direcció oposada.²⁶ La població també es movia per dins de les seves pròpies «zones segures», des de llocs més exposats a la violència a d'altres relativament més tranquils o amb una situació més estable.

La línia de front que marcava la «zona de seguretat» de cada grup es cristallitzà en l'Acord Marc General per a la Pau de Dayton (AMGP), que atorgà el seu suport polític a dues entitats que en resultaven: la Federació de Bòsnia i Hercegovina (sovint denominada «la Federació dels musulmans i els croates») i la República Srpska (sovint denominada «República sèrbia» o «RS»). La línia de front, amb només algunes modificacions menors introduïdes pels acords, esdevingué oficialment reconeguda com Línia Fronterera entre Entitats (LFEE).

Tanmateix, tot i que donava suport a la divisió entre «zones de seguretat» de la guerra, l'Acord de Pau de Dayton també dedicava un annex sencer (Annex VII) a l'objectiu explícit de veure els individus tornar a les seves antigues llars. L'èmfasi en el retorn sorgia d'un raonament clar: «quan la guerra [de Bòsnia i Hercegovina] acabà el desembre de 1995, resoldre la situació dels refugiats i desplaçats era una gran prioritat. [...] Aquest objectiu l'impulsava *l'imperatiu moral i polític de corregir 'la neteja ètnica'*» (Mooney 2008: 2; sense cursiva en l'original).

Per tant, l'Annex VII posava molt d'èmfasi en el retorn de les persones que tornarien a una zona «no segura» d'acord amb les divisions de la guer-

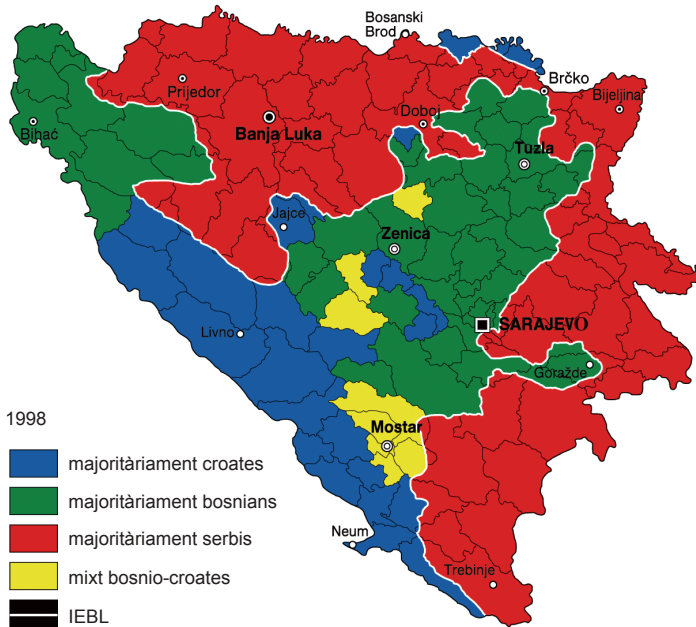
---

26. En alguns casos, aquestes eren internacionalment designades «zones de seguretat» dins del territori principal sota control del bàndol oposat.

ra.²⁷ L'article 2 estableix: «les parts han de garantir que es permet a tots els refugiats i desplaçats retornar amb seguretat, sense el risc d'assetjament, intimidació, persecució o discriminació, *especialment si són motivats pel seu origen ètnic, les seves creences religioses o la seva opinió política*» (sense cursiva en l'original). L'ACNUR ha explicat que l'èxit de l'Annex VII és directament relacionat amb els retorns minoritaris²⁸ (UNHCR 2007d: 5).

Mapa 1. Distribució geogràfica dels tres grups constituents el 1998

Composició ètnica el 1998

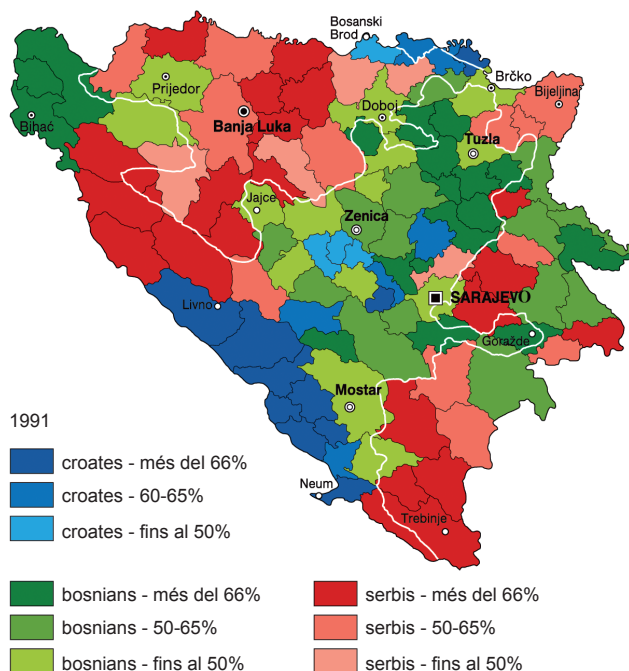

(Disponible a <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>, consultat el 19 de novembre de 2009)

27. En endavant, s'hi farà referència com «retorns minoritaris», perquè fan referència a retorns a zones on l'ètnia de l'individu es minoritària. No obstant això, cal tenir en compte que l'ús que la l'ACNUR fa del terme en les estadístiques és una mica diferent, ja es refereix als que retornen als municipis (en lloc de les entitats) en què el grup al qual pertanyen és una minoria. Pretén incloure els casos de bosnians que retornen a àrees predominantment croates (i vice-versa) dins la Federació, que queden fora de la definició basada en entitats.

28. Vegeu nota 28.

Mapa 2. Distribució geogràfica dels tres grups constituents el 1991.

Font: OHR (disponible a <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>, consultat el 19 de novembre de 2009)

Quan es va signar l'Acord de Dayton, 2,2 milions de persones s'havien desplaçat de resultes de la guerra, l'equivalent a quasi la meitat d'abans de la guerra (UNHCR 2006d). D'entre aquests, prop d'un milió romanien desplaçats internament (DI), dins el país i, de tots els desplaçats a altres països com a refugiats, mig milió ha retornat posteriorment al país (dades de l'ACNUR). Per tant, ens queden 1,5 milions de persones que resideixen dins el país i han de decidir si retornar al seu lloc d'origen (dins el país) o no.

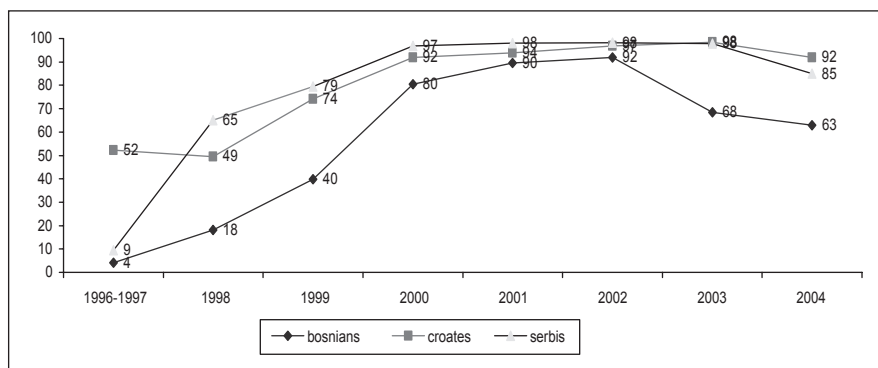
L'ACNUR ha registrat més d'un milió de retorns al lloc d'origen, però està disposada a reconèixer que les xifres es troben inflades significativament a causa del mètode de registre (UNHCR 2007d). La sobreestimació és encara més gran, ja que l'ACNUR compta com a refugiats aquells que es repatrien des de l'estranger, malgrat que ni hi ha cap raó per suposar que

retornen, dins el país, als seus llocs d'origen (Black i Koser 1999: 8; Helsinki Committee for Human Rights in Bosnia-Herzegovina 2006).²⁹

El retorn de persones dins de (o cap a) les «zones de seguretat» de la guerra consolidades a Dayton tingué lloc amb facilitat i rapidesa després de la signatura de l'AMGP. De fet, es considera que els «retorns majoritaris»³⁰ es completaren en la major part en els primers anys (vegeu Figura 3). No obstant això, el gruix de la població desplaçada incloïa persones que havien fugit de zones «insegures», i la designació (ètnica/política) que va fer «insegures» aquestes àrees durant la guerra havia estat certificada per l'AMGP. Va costar quatre anys d'esforços internacionals continuats començar a veure que retornava un nombre significatiu d'aquestes persones; en els anomenats retorns minoritaris, i constitueixen el gros dels DI i no retornats interns —entre 700.000 i 1 milió.

Figura 3. Percentatge de retorns minoritaris en el total dels retorns

Font: Ministeri de Drets Humans i Refugiats de Bòsnia i Hercegovina (Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia-Herzegovina, 2004)

29. Si es projecten els percentatges de retorn entre DI en aquests refugiats repatriats, la xifra total es redueix fins 800.000 retornats. Aquesta puja fins poc més d'una tercera part de la població desplaçada durant la guerra, i ha de ser molt més baixa en la realitat, per la sobreestimació dels mètodes oficials de registre del retorn de DI. D'acord amb aquestes xifres i amb les estimacions sobre el desplaçament, es considera que 700.000 persones deuen romandre a l'estranger i 700.000 més deuen viure en altres llocs del país, sense retornar al seu lloc d'origen. Es probable que l'última xifra, amb la correcció del nombre de repatriats, s'acosti o sobrepassi, en realitat, el milió.

30. Nota del traductor. Es refereix a retorns a zones on l'ètnia de l'individu es majoritària.

La lenta trajectòria dels retorns minoritaris (tardana, dèbil i en declivi) por comprendre's si és tenen en compte els reduïts percentatges de retorns minoritaris sobre el total de retorns en els anys inicials (vegeu Figura 3) i la distribució anual del nombre total de retorns, gairebé el 60% dels quals es concentraren en els tres anys posteriors a Dayton (vegeu Taula 1).³¹ En total, el desembre de 2008, només 467.297 dels 1.026.692 dels retorns registrats per l'ACNUR eren retorns minoritaris, és a dir, un 45%. A tall de recordatori, les xifres de retorns totals i retorns minoritaris es basen en els càlculs de l'ACNUR, esbiaixats a l'alça. Per tant, la qüestió del retorn minoritari «continua centrant un gran èmfasi i segueix sent un tema polític de màxima importància que repetidament se cita com quelcom que no ha tingut èxit» (UN High Commissioner for Refugees 2007d: 5).

Taula 1. Retorns totals a Bòsnia i Hercegovina (repatriats + retornats registrats)

	Bosnians	Croates	Serbis	Total
1996	177.787	3.649	71.269	252.705
1997	114.203	43.759	19.588	177.550
1998	94.395	27.512	15.904	137.811
1999	43.347	13.059	17.647	74.053
2000	39.732	11.950	19.476	71.158
2001	48.652	9.605	34.560	92.817
2002	48.762	9.170	39.906	97.838
2003	26.399	4.773	20.883	52.055
2004	13.744	1.422	4.821	19.987
2005	4.345	588	1.491	6.424
2006	4.219	379	984	5.582
2007	4.023	1.958	880	6.861
2008	1.389	35	238	1.662
Total	620.997	127.859	247.647	996.503

Font: UNHCR (2008c). Recopilació de l'autora.

31. A tall de recordatori, les xifres totals de retorns i retorns minoritaris es basen en els càlculs de l'ACNUR, esbiaixats a l'alça.

5.2. ALGUNS PUNTS DE REFERÈNCIA CAP A UNA COMPRESIÓ SISTEMÀTICA I REFINADA DEL PROCÉS DE RETORN A BÒSNIA

Del model proposat sobre la decisió de retornar es poden derivar alguns punts de referència bàsics sobre el cas bosnià:

1. *La importància òbvia de la barrera de seguretat.* Quant a la barrera de seguretat, no s'espera que s'hi enfrontin els retorns majoritaris, però sí els minoritaris, que hi trobaran un gran obstacle o condicionant. El ràpid i fàcil retorn dels retornats majoritaris i les xifres baixes de retorns minoritaris en els anys inicials fonamenten aquest argument, especialment si es tenen en compte els nivells desfermats d'inseguretat que llavors implicava creuar la LFEE, així com el fet que s'implementaren iniciatives importants que milloraven els nivells de seguretat al mateix temps que es començaven a incrementar els retorns minoritaris (Mooney 2008: 2).

La tornada gradual dels retornats minoritaris —que contrasta amb el patró de concentració dels retorns majoritaris en els primers anys— és coherent amb la importància que el model atorga a la dificultat d'avaluar l'amenaça i amb la idea d'una distribució dispersa de punts d'inflexió —d'acord amb els càlculs racionals i els diferents condicionants i incentius dels individus. Per tant, tot i que és obvi que l'any 2000 va tenir lloc un gran pas endavant (vegeu la Figura 3), també va haver-hi retorns minoritaris anteriorment;³² a més, tot i el pas endavant, poca gent va tornar immediatament, del que es deriva que, per a molts d'altres, la barrera de seguretat va trigar més a trencar-se o que les fletxes apuntant al retorn eren més febles.

La mecànica del procés suggereix que és important tenir en compte l'avaluació que fan els individus de l'amenaça de violència, en la qual els fluxos d'informació hi exerceixen un paper fonamental. No obstant això, sobretot, subratllen el caràcter poc realista de les expectatives d'un retorn

---

32. És necessària una anàlisi individual i/o de nivell local per entendre si aquest fet es pot atribuir a les característiques dels retornats o a unes condicions específicament favorables al seu entorn local.

massiu i que s'iniciés de seguida (com preveia l'Acord de Pau de Dayton) en escenaris tan dividits com el de Bòsnia (Mooney 2008: 5).

2. *Alguns efectes indirectes probables de l'existència d'una barrera de seguretat.* El fet que la majoria de retorn majoritaris potencials s'acomplissin —durant els primers anys— significa que en aquell moment era racional portar-los a terme (és a dir, que tenien més beneficis que costos).³³ Es parteix del supòsit que fins l'any 2000 per a la majoria de retornats potencials no es va trencar la barrera de seguretat; per tant, es pot esperar que, en aquell moment, quatre anys després del final de la guerra, els DI, d'una banda, siguin més susceptibles d'haver desenvolupat estratègies alternatives que no conduïxin al retorn i, de l'altra, també sigui més probable que hagin fet alguna inversió en el lloc on són desplaçats o, si no és així, que s'hagi degradat la seva situació econòmica (per exemple, exhaurint els seus estalvis i els recursos existents). En tot cas, era més probable que la repossecció o reconstrucció de les seves propietats al lloc d'origen —la principal font de registres oficials de retorn— constituís un actiu econòmic important (per exemple, permetent-ne la venda o facilitant que s'emprenguïn activitats agrícoles) i tingués una probabilitat menor de conduir directament al retorn (per exemple, emprant-se merament com a estratègia econòmica). La desconnexió entre la repossecció/reconstrucció i el retorn realment ha esdevingut cada cop més evident a mesura que passava el temps i hi havia altres casos comparables (vegeu, per exemple, UNHCR 2007b; Smit 2006).

3. *No només hi ha preocupació per l'economia.* Un dels arguments més estesos i àmpliament acceptats sobre Bòsnia és que les males condicions econòmiques redueixen el nombre de retorn, especialment en àrees rurals, i que afecten les característiques de la població retornada. De fet, aquest argument gaudeix d'una potència analítica i empírica aclaparadora, però encara li manca una recerca empírica sistemàtica. Tanmateix, és obvi que aquest argument no pot explicar *per se* el fracàs concret del retorn minoritari en comparació amb el retorn majoritari en el cas de Bòsnia.

---

33. Tanmateix, val la pena destacar que, de fet, durant aquells anys, molts d'ells no només van retornar sinó també repatriar-se, de resultes de les restrictives polítiques d'asil dels països que els acollien.

Si es consideren les tres possibles fonts de motivació i els seus efectes probables d'atracció o repulsió (vegeu la Figura 2), només les qüestions relatives a la *restauració* al país d'origen mostren una diferència clara entre els retorns majoritaris i minoritaris, ja que proporcionen motius diferenciats per tornar i *no* tornar quan s'esperen noves rondes d'agressions i greuges. És una mica més probable que l'*aferrament a les arrels* es debiliti en el cas dels retorns minoritaris, tot i que ho farà més si el seu efecte és mediat per qüestions referents a la restauració. Més important és que les *restriccions econòmiques* i els incentius són iguals per ambdós tipus de retorn, excepte quan són mediats per qüestions relatives a la restauració, és a dir, per la discriminació (UNHCR 2007d; IDMC 2009; Mooney 2008).

Així, per exemple, el dret a rebre pensions, que va acompanyat de prestacions sanitàries, per sobre de la divisió interentitats no fou reconegut a Bòsnia fins fa molt poc, de manera que s'evitava restaurar un dret que va ser discontinuat de resultes de la guerra. És encara més il·lustratiu el cas de les prestacions vinculades a les pensions de minusvalidesa per a veterans de guerra i les pensions per a familiars de víctimes militars i civils de la guerra, que depenen directament de que una de les parts reconeixi els danys patits durant el conflicte violent: encara avui no han estat reconegudes a ambdós costats de la frontera entre entitats.

La importància de la discriminació —ja sigui per alimentar el rebuig al retorn minoritari o mitjançant l'efecte indirecte de la discriminació positiva entre membres del grup— per a la sostenibilitat econòmica és obvi, especialment en entorns econòmics ja deprimits, com el bosnià, en què és probable que la discriminació tingui uns efectes més devastadors. El que la lògica del model ajuda a destacar és que encara s'ha d'analitzar si la discriminació exerceix la seva influència mitjançant un impacte purament econòmic en el benestar material i la sostenibilitat o si la qüestió de la restauració té importància per si mateixa.³⁴ Els resultats d'unes anàlisis d'aquest tipus tindrien implicacions importants per a les polítiques.

---

34. Aprofundint en aquest tema, caldria analitzar la qüestió de si, a part de les fórmules d'exclusió i discriminació existents, el desplaçats també apliquen punts de vista autoexcloents (és a dir, d'«autoexili»).

4. La interacció entre els càlculs econòmics i els càlculs polítics: el conflicte continua

La importància del predomini i la discriminació sociopolítics té dues cares, ja que els fet que influeixi en la sostenibilitat econòmica no només afecta l'àmbit individual de decisió (i, per tant, les xifres de retornats). En reduir l'atractiu de l'opció de retornar, també té un efecte significatiu en la selecció de les característiques dels retornats (que, per exemple, probablement seran els més desfavorits i els ancians). Consegüentment, la interacció entre els components econòmics i de discriminació no només dissuadirà de retornar, sinó que allarg termini també dificultarà la sostenibilitat del retorn. De fet, aquest és el mapa que dibuixen molts dels retornats de Bòsnia: xifres baixes, compostades majoritàriament per ancians que depenen de l'agricultura, les pensions o les remeses.

La sostenibilitat del retorn influeix en la majoria de les demandes de restauració realitzades des d'una perspectiva col·lectiva («retorn polític»), ja que representa una amenaça per a la permanència del grup a la zona a mitjà i llarg termini. D'una manera encara més evident, la discriminació, per definició, s'aplica d'acord amb fronteres col·lectives i, per tant, és probable que es percebi com un greuge col·lectiu —ja tingui aquest objectiu exprés i es basi en la discriminació negativa o no. Per tant, el predomini i la discriminació sociopolítics no només tenen un gran pes en la decisió de retornar de l'individu, sinó que també reproduïxen les dinàmiques principals del conflicte violent en un escenari diferent, produint l'invers a la referència de Clausewitz a la guerra com la «política per altres mitjans»: a Bòsnia, els retornats, refugiats i molts comentaristes perceben clarament l'existència d'una discriminació omnipresent com a continuació de la «neteja ètnica» després de la guerra i sense guerra (Helsinki Committee for Human Rights in Bosnia-Herzegovina 2006; entrevistes sobre el terreny i notes de camp 2006-2007).

5.3. LA INTRODUCCIÓ DELS MICROFONAMENTS EN L'ELABORACIÓ DE POLÍTIQUES

Com s'ha assenyalat en els apartats anteriors, el canvi envers un paradigma de la contenció en el règim internacional dels refugiats que s'inicià la dècada dels vuitanta insistia en la repatriació voluntària com a solució desitjable i duradora per als refugiats. El disseny de les polítiques per a la Bòsnia post-conflicte posava de manifest l'expansió de l'atenció al retorn en termes més generals, incloent també els DI. Dayton fou el primer acord de pau a establir explícitament el dret a retornar, una tendència seguida posteriorment per altres acords de pau promoguts internacionalment.

Tanmateix, ho feia vinculant el retorn al principi de restauració: en primer lloc, en la mesura que aquest principi —en forma de restitució de la propietat— permetria retornar a la llar d'origen, que equival exactament al mateix lloc d'origen i la mateixa estructura física de la casa en la qual els individus vivien abans de la guerra; en segon lloc, posant èmfasi en «l'imperatiu moral i polític de corregir la 'neteja ètnica'» (Mooney 2008: 2). Cal destacar, emperò, que aquest punt es refereix al principi de restauració conformat des d'una perspectiva col·lectiva, basat en la idea que la guerra havia violat els drets de 2,2 milions de persones a romandre lliurement a les seves llars, perquè havia establert efectivament una divisió geopolítica en termes ètnics del territori del país.

No obstant això, en els apartats anteriors s'observava que la relació entre la restauració i el retorn no és, ni de lluny, perfecta. D'altra banda, com s'ha detallat anteriorment, no és cap secret que l'escenari del retorn (i retornar-hi) poden contribuir poc a la justícia i la restauració dels drets o, fins i tot, tenir-hi un efecte contrari. L'estratègia de la comunitat internacional a Bòsnia ha consistit en dedicar un gran esforç a proporcionar o facilitar les condicions que alleugin les situacions que produeixen noves rondes de danys i greuges, és a dir, posar les condicions per a un retorn segur i sostenible (Mooney 2008). Tanmateix, el seu enfocament, la seva estratègia i la relativitat del seu èxit són sotmesos a unes crítiques considerables.

El nucli de les crítiques es resumeix perfectament en l'informe de 2008 del Centre de Control del Desplaçament (Displacement Monitoring Centre, IDMC): «la manca d'un suport adequat al retorn i la reticència de les autoritats nacionals i internacionals a promoure altres solucions duradores evita que els DI i els retornats reprenguin les seves vides amb dignitat. En vista dels obstacles al retorn que afronten molts DI, així com les difícils condicions de vida dels que romanen desplaçats, centrar aclaparadorament l'atenció en el retorn i la reconstrucció és cada cop més qüestionable» (IDMC 2008:1).

La primera crítica inclosa en aquesta cita posa de manifest un enfocament molt restringit de la restauració quan es retorna. Atès que l'ajuda al retorn s'ha centrat en gran manera en la repossecció i reconstrucció d'habitatges, ha estat incapaç de proporcionar un «suport adequat al retorn» i, per tant, no ha permès que els retornats «reprenguin la seva vida amb dignitat». Les múltiples dimensions de la restauració (per exemple, la rehabilitació social i política o les garanties de no-repetició i no-discriminació) han romangut en bona part fora de l'agenda, amb conseqüències òbvies també per a la sostenibilitat.

A més, el component econòmic que més esforços ha centrat queda lluny d'haver estat exhaustiu, i ha passat per alt components clau de la restauració econòmica com els llocs de treball, les instal·lacions empresarials o les compensacions que corresponguin —tot i que, en realitat, els inclou l'AMGP.³⁵ Per bé que la repossecció d'habitatges és una precondition fonamental i un facilitador del retorn (Leckie 2000: 4; van Boven 1997: § 137),

---

35. Només l'ajuda per a la reconstrucció d'habitatges danyats o destruïts era realment vinculada al retorn però, de fet, retornar no garantia que s'obtidrien. La repossecció d'habitatges i terres era gairebé garantida, fins i tot sense retorn. Qualsevol altra via de restitució o compensació quedava en gran manera fora del seu abast, amb o sense retorn. Per tant, no hi havia un esforç sistemàtic quant a la restitució d'instal·lacions empresarials, ni pràcticament possibilitats de recuperar béns saquejats, com eines o vehicles (que els retornats amb freqüència localitzaven al mercat local o en propietats de veïns). Es dedicaren esforços, tant individuals com concertats, a la restauració d'antics llocs de treball, però el laberint del règim antigament comunista, les reformes econòmiques i les privatitzacions sense control van fer que la majoria d'intents fossin inútils. El mateix succeí amb els intents de recuperar els estalvis dipositats en bancs de les repúbliques de l'antiga Iugoslàvia.

simplement no és suficient; ni tan sols sembla tenir una connexió directa amb el retorn (Smit 2006; UNHCR 2007b). Tanmateix, com assenyala Smit, «els processos de restitució tiren endavant tot i que els individus realment podran tornar a casa quan rebin una determinació positiva» (2006: 82). Tot i que establir els nivells adequats i les dimensions necessàries de restauració és un tema confús i relliscós, cada vegada es fa més evident la necessitat d'una anàlisi més profunda i acurada d'aquestes qüestions i de tenir-les en compte en plantejar les polítiques.

La segona crítica que manifesta la cita d' IDMC es dirigeix a l'atenció exclusiva al retorn com a mitjà de restauració, mentre es passen per alt altres solucions duradores —i formes alternatives de restauració, com la compensació— que, de fet, no només l'inclouen en els estàndards internacionals de drets humans, sinó també en l'AMGP mateix (Annex VII). La focalització gairebé exclusiva en el retorn limita els mitjans disponibles per a la restauració, a més d'excloure aquells que, per alguna raó, no poden o no volen retornar.

Recentment, l'ACNUR ha reconegut finalment alguns d'aquests greus defectes: «Mentre que els projectes d'ajuda, tant internacionals com locals, s'han centrat principalment en facilitar el retorn mitjançant la reconstrucció d'habitatges malmesos i la rehabilitació de les infraestructures de les principals àrees de retorn, pràcticament no s'ha actuat sobre les necessitats d'aquells que no han pogut retornar per raons humanitàries o de protecció, inclosos els que han patit greus violacions dels drets humans» (UNHCR 2007d).

Per tant, es fa evident que centrar-se excessivament en el retorn pot anar en detriment de la restauració —així com dels principis humanitaris (Williams 2004; Smit 2006). Però el problema no s'acaba aquí, ja que en apartats anteriors s'ha mostrat que passar per alt la qüestió de la restauració pot perjudicar greument l'objectiu del retorn (i d'un retorn sostenible). Per a contribuir de debò al principi de restauració, però també trobar solucions veritablement viables i eficients (d'entre les quals, el retorn), cal un marc més ampli i flexible, que inclogui les tres solucions i formes de compensació duradores (Crisp 2004: 7; IDMC 2009: 27).

Una crítica més profunda és la que subratlla l'aplicació estreta de mires i esbiaixada del principi de restauració. Constitueix la instrumentalització del principi per justificar un objectiu d'arrel política. A part de la qüestió ètica subjacent, referent a la instrumentalització política de principis morals (així com de les vides de les persones implicades), un enfocament d'aquest tipus es revela molt ineficient i, fins i tot, contraproductiu, com indiquen les xifres de retorns de Bòsnia.

D'acord amb l'Annex VII, el retorn, tot i que s'enllaci amb el llenguatge dels drets humans individuals, es trobava marcat políticament per la intenció de corregir els esdeveniments generats per la violència. A més de xocar clarament amb l'estructura institucional dissenyada a la resta de l'AMGP, l'èmfasi en la restauració en l'àmbit col·lectiu ha representat, en la pràctica, que no s'ha tingut prou en compte una perspectiva *micro* (que tingui com a prioritat considerar les necessitats, les limitacions i els incentius dels individus). Conseqüentment, ens manca una aproximació inclusiva a les realitats sobre el terreny des d'aquest punt de vista, i és probable que sorgeixin ineficiències pel que fa la consecució dels objectius desitjats: «La incapacitat d'adaptar els processos de construcció de la pau i els acords de pau per tractar les necessitats específiques dels retornats i de les comunitats receptores crea el risc de reforçar els obstacles a un retorn i una reintegració sostenibles» (Mooney 2008: 5).

Al cap i a la fi, retornar o no depèn dels individus. Ser més sensibles a les necessitats i realitats de les persones que es troben en aquesta situació sols contribuirà a fer unes polítiques postconflicte més eficients, així com més respectuoses amb els estàndards de drets humans. En paraules de Roberta Cohen i Francis Deng: «Les estratègies efectives per afrontar el desplaçament intern ha d'incloure un nombre molt més gran d'actors, començant per les poblacions desplaçades mateixes» (1998: 239). Per tant, una perspectiva *micro* és necessària també en el disseny de polítiques.

6. CONCLUSIONS

Aquest article ha identificat tres llacunes bàsiques en la informació i l'anàlisi existents dels desplaçaments causats per conflictes violents de masses. En primer lloc, una agenda d'investigació dominada per preocupacions humanitàries i polítiques en l'àmbit internacional, que ha dedicat molta menys atenció a les connexions fonamentals entre els processos de reassentament i el conflicte violent que els origina. En segon lloc, una manca de consideració específica dels processos de reassentament com a variables intervinents i independents en el desenvolupament de les dinàmiques de conflicte violent. Finalment, no tenir en compte l'agència individual quan s'intenta comprendre els processos de reassentament.

El model teòric proposat intenta contribuir a la qüestió omplint aquestes llacunes. Tant model mateix com la seva aplicació al cas de Bòsnia subratllen la multiplicitat de motivacions i mecanismes en què es pot recolzar la decisió de retornar dels individus i les implicacions que se'n deriven. Són implicacions importants per al disseny de polítiques, que caldria considerar per tal d'incrementar l'eficiència i consistència dels enfocaments adoptats tant per la comunitat internacional com per actors específics.

BIBLIOGRAFIA

- Abdi, Awa M. 2005. «In Limbo: Dependency, Insecurity And Identity Amongst Somali Refugees in Dadaab Camps». *Refuge* 22:6-14.
- Aga Khan, Sadruddin. 1981. *Study on Human Rights and Massive Exoduses: United Nations, ECOSOC*. E/CN.4/1503.
- Akerlof, George A. 1980. «A Theory of Social Custom, of Which Unemployment May be One Consequence». *The Quarterly Journal of Economics* 94 (4):749-775.

- Al-Rasheed, Madawi. 1999. «The Myth of Return: Iraqi Arab and Assyrian Refugees In London». *Journal of Refugee Studies* 7:199-219.
- Allen, Tim i Hubert Morsink, eds. 1994. *When Refugees Go Home: African Experiences*. Ginebra: UNRISD.
- Black, Richard i Khalid Koser, eds. 1999. *The End of the Refugee Cycle?* Nova York, NY: Berghahn Books.
- Boyle, Michael. 2006. «Revenge, Reprisal and Justice in Post-Conflict States». Article presentat a Reunió Anual de la International Studies Association, 22 de març de 2006, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, EUA.
- Bringa, Tone. 1995. *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.
- Cohen, Roberta. 2009. «Humanitarian Imperatives Are Transforming Sovereignty». *The Northwestern Journal of International Affairs* 10 (1).
- Cohen, Roberta i Francis Deng. 1998. *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- Coles, Gervase J.L. 1985. «Voluntary Repatriation, a Background Study». Article presentat a la Round Table on Voluntary Repatriation, San Remo, Itàlia, International Institute of Humanitarian Law/UNHCR.
  - 1989. «Solutions to the Problem of Refugees and the Protection of Refugees». *Background Paper*. Ginebra: UNHCR.
- Collier, Paul. 2003. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington DC: World Bank.
- Crisp, Jeff. 2000. «Who Has Counted Refugees? UNHCR And The Politics Of Numbers». *A Humanitarian Action: Social Science Connections*, editat per S. Lubkemann, L. Minear i T. G. Weiss. Providence, Rhode Island: Watson Institute for International Studies.
  - 2003. «No Solution in Sight: the Problem of Protracted Refugee Situations in Africa». *A EPAU Working Papers*. Ginebra: UNHCR.
  - 2004. «The local integration and local settlement of refugees: a conceptual and historical analysis». *A EPAU Working Papers, 102*. Ginebra: UNHCR.

- Cullinan, Sarah. 2001. «Torture Survivors' Perceptions of Reparation. Preliminary Survey». Londres: The REDRESS Trust.
- Czaika, Mathias. 2009. «The Political Economy of Refugee Migration». *A The Discussion Papers*. Freiburg: Department of International Economic Policy, Universitat de Freiburg.
- Chimni, B.S. 1998. «The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South». *Journal of Refugee Studies* 11 (4):350-374.
- Davenport, Christian A., Will H. Moore i Steven C. Poe. 2003. «Sometimes You Just Have to Leave: Domestic Threats And Forced Migration, 1964-1989». *International Interactions* 29:27-55.
- De Figueiredo, Rui J.P. i Barry R. Weingast. 1999. «The Rationality of Fear: Political Opportunism and Ethnic Conflict». *A Civil Wars, Insecurity, and Intervention*, editat per B. F. Walter i J. Snyder. Nova York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Deininger, Klaus, Ana María Ibáñez i Pablo Querubin. 2004. «Towards Sustainable Return Policies for the Displaced Populations: Why Are Some Displaced Households More Willing to Return than Others?» *A HiCN Working Papers, 07: Households in Conflict Network*
- Dowty, Alan i Gil Loescher. 1996. «Refugee Flows as Grounds for International Action». *International Security* 21 (1):43-71.
- Doyle, Michael W. i Nicholas Sambanis. 2000. «International Peacebuilding: A Theoretical and Quantitative Analysis». *American Political Science Review* 94 (4):779-801.
- Edwards, Scott. 2007. «A Composite Theory and Practical Model of Forced Displacement». Tesis doctoral no publicada, University of Illinois Urbana, Illinois.
- Eidelson, Roy J. i Rebecca Horn. 2008. «Who Wants to Return Home: A Survey of Sudanese Refugees in Kakuma, Kenya». *Refuge* 25 (1):15-26.
- Fitzpatrick, Joan. 2000. «Human Rights and Forced Displacement: Converging Standards». *A Human Rights and Forced Displacement*, editat per A. F. Bayefsky i J. Fitzpatrick. Cambridge, Massachusetts: Martinus Nijhoff Publishers/Kluwer Law International.
- Fullilove, Mindy Thompson. 1996. «Psychiatric Implications Of Displa-

- cement: Contributions From The Psychology Of Place». *The American Journal of Psychiatry* 153:1516-1523.
- García del Soto, Arancha. 2008. «Vulnerability, Resiliency, and Dignity: Psychosocial Dimensions of the Refugee Experience». *Refuge* 25 (1):3-5.
  - Ghanem, Tania. 2003. «When Forced Migrants Return 'Home'. The Psychosocial Difficulties Returnees Encounter In The Reintegration Process». *A RSC Working Papers*, 16. Oxford: Refugee Studies Centre.
  - Gordenker, Leon. 1987. *Refugees in International Politics*. Nova York: Columbia University Press.
  - Granovetter, Mark. 1978. «Threshold Models of Collective Behavior». *The American Journal of Sociology* 83 (6):1420-1443.
  - Granovetter, Mark i Soong Roland. 1988. «Threshold Models of Diversity: Chinese Restaurants, Residential Segregation, and the Spiral of Silence». *Sociological Methodology* 18:69-104.
  - Haider, Huma. 2009. «The Politicisation of Humanitarian Assistance. Return in Bosnia and Herzegovina». *Puls Demokratije* (17), [disponible a <http://www.pulsdemokratije.net/index.php?id=1731&l=en>].
  - Helsinki Committee for Human Rights in Bosnia-Herzegovina. 2006. Report on the Status of Human Rights in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo.
  - Helton, Arthur C. 2000. «Forced Migration, Humanitarian Intervention, and Sovereignty». *SAIS Review* 20 (1):61-86.
  - Hovey, Guy. 2000. «The Rehabilitation of Homes and Return of Minorities to Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina». *Forced Migration Review* 7:8-11.
  - Howard, Tiffany. 2004. «Ending the Debate: Re-evaluating the causes of Refugee Flows». Article presentat a la Reunió Anual de la Midwest Political Science Association, 15 d'abril de 2004, Palmer House Hilton, Chicago, Illinois.
  - IDMC. 2008. *Bosnia and Herzegovina: Broader and improved support for durable solutions required*: Norwegian Refugee Council.
    - 2009. *Internal Displacement. Global Overview of Trends and Developments in 2008*. Ginebra: Norwegian Refugee Council. .
  - International Commission on Intervention and State Sovereignty. 2001.

- The Responsibility to Protect*. Ottawa: International Development Research Centre.
- Jones, Stephen R.G. 1984. *The Economics of Conformism*. Nova York, Nova York: Basil Blackwell.
  - Justino, Patricia. 2008. «Poverty and Violent Conflict: A Micro-Level Perspective on the Causes and Duration of Warfare». *A HiCN Working Papers, 46: Households in Conflict Network*
  - Kalyvas, Stathis. 2006. *The Logic of Violence in Civil War*. Nova York, Nova York: Cambridge University Press.
    - 2008. Ethnic Defection in Civil War. *Comparative Political Studies* 41 (8):1043-1068.
  - Kibreab, Gaim. 1999. «Revisiting the Debate on People, Place, Identity and Displacement». *Journal of Refugee Studies* 12:384-410.
    - 2000. «Resistance, Displacement, and Identity: The Case of Eritrean Refugees in Sudan». *Canadian Journal of African Studies* 34 (2):249-296.
  - Koser, Khalid. 2008. «The displacement-peace nexus». *Forced Migration Review* 30:73.
  - Kuran, Timur. 1987a. «Preference Falsification, Policy Continuity and Collective Conservatism». *The Economic Journal* 97 (387):642-665.
    - 1987b. «Chameleon voters and public choice». *Public Choice* 53:53-78.
    - 1989. «Sparks And Prairie Fires: A Theory Of Unanticipated Political Revolution». *Public Choice* 61:41-74.
    - 1997. *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences Of Preference Falsification*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
  - Leckie, Scott. 2000. «Going home: land and property issues. Introduction». *Forced Migration Review* (7):4.
  - Licklider, Roy. 1995. «The Consequences of Negotiated Settlements in Civil Wars, 1945-1993». *The American Political Science Review* 89 (3):681-690.
  - Lindley, Anna. 2009. «Leaving Mogadishu: The War on Terror and Displacement Dynamics in the Somali Regions». *A MICROCON Research Working Paper, 15*. Brighton: MICROCON.
  - Lischer, Sarah. 2005. *Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil*

- War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid*. Ithaca, Nova York: Cornell University Press.
- Loescher, Gil. 2009. «Human Rights and Refugees: The Global Crisis of Protracted Displacement». Transcripció de la conferència de Sergio Vieira de Mello. Tribunal Suprem Laboral, Brasília.
  - Long, Lynellyn D. i Ellen Oxfeld, eds. 2004. *Coming Home?* Filadèlfia, Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
  - Long, William i Peter Brecke. 2003. *War And Reconciliation: Reason And Emotion In Conflict Resolution*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
  - Lubkemann, Stephen C. 2008a. *Culture in Chaos: An Anthropology of the Social Condition in War*. Chicago: Chicago University Press.
  - Macy, Michael W. 1991. «Chains of Cooperation: Threshold Effects in Collective Action». *American Sociological Review* 56 (6):730-747.
  - Malcolm, Noel. 1994. *Bosnia. A Short Story*. 2002 ed. Londres: Pan Books.
  - Malkki, Liisa H. 2003. *Purity and Exile: Violence, Memory, And National Cosmology Among Hutu Refugees In Tanzania*. Chicago, Illinois: University Of Chicago Press.
  - Marrus, Michael Robert. 1985. *The unwanted : European refugees in the twentieth century*. Nova York, Nova York: Oxford University Press.
  - Martin, Susan F. 2000. «Forced migration and the evolving humanitarian regime». A *EPAU Working Papers*. Ginebra: UNHCR.
  - Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina. 2004. *Information on Situation in the Field of Return of Refugees from BiH, Displaced Persons in BiH and Returnees and Realization of «BiH Strategy for Implementation of Annex 7 of the Dayton Peace Agreement» Sarajevo: Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina*, [disponible a: [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/07378798771E7DDB802570B700587B1E/\\$file/BiH+Strategy+2004.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/07378798771E7DDB802570B700587B1E/$file/BiH+Strategy+2004.pdf)].
  - Mooney, Erin. 2008. «Securing Durable Solutions for Displaced Persons in Georgia: The Experience in Bosnia and Herzegovina». Article presentat a la Conference on Conflict and Migration: The Georgian-Abkhazian Case in a European Context, 18 i 19 de juny de 2008, Istanbul.

- Moore, Will H. i Ted Robert Gurr. 1998. «Assessing Risks of Ethnorebellion in the Year 2000: Three Empirical Approaches». *A Early Warning and Early Response*, ed S. Schmeidl i H. Adelman. Columbia University Press, Columbia International Affairs Online, [disponible a <https://www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/book/schmeidl/> (consultat el 19 de novembre de 2009)].
- Moore, Will H. i Stephen M. Shellman. 2004. «Fear of Persecution. Forced Migration, 1952-1995». *Journal of Conflict Resolution* 40 (5):723-745.
  - 2006. «Refugee or Internally Displaced Person? To Where Should One Flee?» *Comparative Political Studies* 39 (5):599-622.
  - 2007. «Wither Will They Go? A Global Study of Refugee's Destinations, 1965-1995». *International Studies Quarterly* 51 (4):811-834.
- Newland, Kathleen. 1993. «Ethnic Conflict and Refugees». *Survival* 35 (1):81-101.
- Petersen, Roger Dale. 2001. *Resistance And Rebellion: Lessons From Eastern Europe*. Cambridge, Anglaterra: Cambridge University Press.
  - 2002. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, Resentment in Twentieth Century Eastern Europe*. Cambridge, Anglaterra: Cambridge University Press.
- Polzer, Tara i Laura Hammond. 2008. «Invisible Displacement». *Journal of Refugee Studies* 21 (4):417-431.
- Posen, Barry R. 1996. «Military Responses to Refugee Disasters». *International Security* 21 (1):72-111.
- Rogge, John R. 1994. «Repatriation of refugees. A not so simple 'optimum' solution». In *When Refugees Go Home: African Experiences*, editat per T. Allen i H. Morsink. Ginebra: UNRISD.
- Rudolph, Christopher. 2003. «Security and the Political Economy of International Migration». *American Political Science Review* 97 (04):603-620.
- Salehyan, Idean. 2008. «Externalities of Civil Strife: Refugees as a Source of International Conflict». *American Journal of Political Science* 52 (4):787-801.
- Salehyan, Idean i Kristian Skrede Gleditsch. 2006. «Refugees and the Spread of Civil War». *International Organization* 60 (02):335-366.

- Schelling, Thomas C. 1971. «Dynamic Models of Segregation». *Journal of Mathematical Sociology* 1:143-186.
  - 1978. *Micromotives and macrobehaviour*. Nova York, Nova York: W. Norton & Company, Inc.
- Schmeidl, Susanne. 1995. *From Root Cause Assessment to Preventive Diplomacy : Possibilities and Limitations of the Early Warning of Forced Migration*, The Ohio State University.
  - 1995. *From Root Cause Assessment to Preventive Diplomacy: Possibilities and Limitations of the Early Warning of Forced Migration*, tesi doctoral no publicada. Department of Sociology, The Ohio State University, Columbus, Ohio.
  - 1997. «Exploring the Causes of Forced Migration: A Pooled Time-Series Analysis, 1971-1990». *Social Science Quarterly* 78 (2).
- Schmeidl, Susanne i J. Craig Jenkins. 1998. «The Early Warning of Humanitarian Disasters: Problems in Building an Early Warning System». *International Migration Review* 32 (2):471-486.
- Shukla, Kavita. 2008. «The international community's Responsibility to Protect». *Forced Migration Review* (30):7-9.
- Skran, Claudena M. 1995. *Refugees in Inter-War Europe*. Oxford: Clarendon Press.
- Smit, Anneke Rachel 2006. «Housing and Property Restitution and IDP Return in Kosovo». *International Migration* 44 (3):63-88.
- Stedman, Stephen John, Donald Rothchild i Elizabeth M. Cousens, eds. 2002. *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner.
- Steele, Abbey. 2009. «Seeking Safety: Avoiding Displacement and Choosing Destinations in Civil Wars». *Journal of Peace Research* 46 (3):419-430.
- Takahashi, Saul. 1997. «The UNHCR Handbook on Voluntary Repatriation: The Emphasis of Return over Protection». *International Journal of Refugee Law* 9 (4).
- Tanner, Fred i Stephen John Stedman, eds. 2003. *Refugee Manipulation. War, Politics, and the Abuse of Human Suffering*. Washington DC: Brookings Institution Press.

- Thorburn, Joanne. 1996. «Root Cause Approaches to Forced Migration». *Journal of Refugee Studies* 9 (2):119-135.
- Turton, David. 2003. «Conceptualising Forced Migration». *A RSC Working Paper*. Oxford: Refugee Studies Centre.
- UN High Commissioner for Refugees. 2007d. *Briefing Note on UNHCR and Annex 7 in Bosnia and Herzegovina*.
- UNHCR. 2006d. Press Note on The State of Annex VII. Sarajevo: UNHCR.
  - 2007b. UNHCR Global Appeal 2008-2009. Ginebra: UNHCR.
  - 2007d. Briefing Note on UNHCR and Annex 7 in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: UNHCR.
  - 2008c. Statistics Package. Sarajevo: UNHCR, [disponible a: http://www.unhcr.ba/updatedeco8/SP_12_2008.pdf].
  - 2009. 2008 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons. Geneva: UNHCR, [disponible a: <http://www.unhcr.org/4a375c426.html>].
- United Nations. 2005. 2005 World Summit Outcome.
- van Boven, Theo. 1993. *Study Concerning the Right to Restitution, Compensation and Rehabilitation for Victims of Gross Violations of Human Rights and Fundamental Freedoms*. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1993.
  - 1997. *Draft Basic Principles and Guidelines on the Right to Reparation for Victims of Gross Violations of Human Rights and Humanitarian Law*. UN Doc. E/CN.4/1997/104.
- Walter, Barbara F. 2002. *Committing to Peace. The Successful Settlement of Civil War*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.
- Weiner, Myron. 1992. «Security, Stability, and International Migration». *International Security* 17 (3):91-126.
  - 1996a. «Bad Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry into the Causes of Refugee Flows». *International Security* 21 (1):5-42.
  - 1996b. «Ethics, National Sovereignty and the Control of Immigration». *International Migration Review* 30 (1):171-197.
- Wessells, Michael G. 2008. «Do No Harm: Challenges in Organizing Psychosocial Support to Displaced People in Emergency Settings». *Refuge* 25 (1):6-14.

- Widgren, Jonas. 1990. «International Migration and Regional Stability». *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 66 (4):749-766.
  - 1990. «International Migration and Regional Stability». *International Affairs* 66 (4):749-766.
- Williams, Rhodri C. 2004. «Post-conflict property restitution in Croatia and Bosnia and Herzegovina: legal rationale and practical implementation». *Forced Migration Review* 24:15-16.
- Wood, Elisabeth Jean. 2008. «The Social Processes of Civil War: The Wartime Transformation of Social Networks». *Annual Review of Political Science* 11:539-561.
- Wright, M. 1996. *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*. 2a. ed. Winchester: Waterside.
- Zolberg, Aristide R., Astri Suhrke i Sergio Aguayo. 1989. *Escape From Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. 1992 ed. Nova York, Nova York: Oxford University Press.

ICIP WORKING PAPERS - SUBMISSION GUIDELINES

1. International Catalan Institution for Peace (ICIP):

The principle purpose of the ICIP is to promote a culture of peace in Catalonia as well as throughout the world, to endorse peaceful solutions and conflict resolutions and to endow Catalonia with an active role as an agent of peace and peace research.

2. Objectives of the Publication:

The ICIP wants to create an open forum on topics related to peace, conflict and security. It aims to open up debate and discussion on both theoretical and contemporary issues associated with the pursuit and maintenance of peace in our world. It strives to connect an eclectic group of voices including career academics, PhD students, NGO representatives, institutional representatives, and field workers and field writers to celebrate ground-breaking and constructive approaches to peace and conflict resolution.

3. Scope of the Publication (List of Themes):

The ICIP is interested in works related to peace, conflict and security research. It aims to provide an innovative and pluralist insight on topics of methodology of peace research, the history and development of peace research, peace education, peace-keeping and peace-creating, conflict resolution, human security, human rights, global security, environmental security, development studies related to peace and security, international law related to peace, democracy, justice and equality, disarmament, gender, identity and ethics related to peace, science and technology associated with peace and security.

4. Audience:

The ICP aims to provide accessible, valuable and well-researched material for all those interested in the promotion of peace. Our audience includes fellow academics and researchers, student of peace and security, field workers, institutional and governmental representatives as well as the general public.

5. The review process:

ICIP WP is a peer reviewed publication. Submissions should be sent directly to the series editor (recerca.icip@gencat.cat), who will check whether the paper meets the formal and general criteria for a working paper and will commission a review.

6. Who may submit working papers:

- a. The main criterion for the submission of Working Papers is whether this text could be submitted to a good academic journal.
- b. ICIP staff and other fellows and visitors affiliated with the ICIP are expected to submit a working paper related to their research while at the ICIP.

7. Submission System:

All submissions can be made to the ICIP, e-mail address recerca.icip@gencat.cat with “Working Papers – submission” in the subject line.

For a complete version of the ICIP WP submission guidelines, please visit the publications section of the website www.icip.cat.

Una versió completa i en català d'aquests criteris de submissió de texts la trobareu a la secció de publicacions del lloc web www.icip.cat.

Una versión completa y en castellano de estos criterios de sumisión de textos se encuentra en el apartado de publicaciones de la página web www.icip.cat.

PROPER S NÚMEROS DE LA SÈRIE
ICIP WORKING PAPERS

Working Paper 2009/7: *A Critical Application of Securitization Theory: Overcoming the Normative Dilemma of Writing Security*, per Catherine Charrett.

NÚMEROS EDITATS DE LA SÈRIE ICIP WORKING PAPERS

Working Paper 2009/5: *The Quest for Regulating the Global Diamond Trade*, per Franziska Bieri.

Working Paper 2009/4: *Hezbollah's identities and their relevance for cultural and religious IR*, per Pol Morillas Bassedas.

Working Paper 2009/3: *Eleccions pacífiques a Costa d'Ivori a finals del 2009? Avenços i obstacles de la construcció de pau al país ivorià*, per Albert Caramés.

Working Paper 2009/2: *Prohibició de submissió a nou judici – regla del ne bis in idem – en el sistema interamericà de drets humans i en el dret comparat*, per Priscila Akemi Beltrame.

Working Paper 2009/1: *Conflict prevention and decentralized governance*, per Rafael Grasa i Arnau Gutiérrez Camps.

INTERNATIONAL
CATALAN
INSTITUTE

FOR PEACE

GRAN VIA, 658 BAIX. 08010 BARCELONA
T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80
ICIP@GENCAT.CAT | WWW.ICIP.CAT